

EESTI HARIDUSE VIIS VÄLJAKUTSET

EESTI HARIDUSSTRATEEGIA 2012–2020
TAUSTAMATERJAL

Eesti tuleviku heaks

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond

EESTI
HARIDUSE
VIIS VÄLJAKUTSET

EESTI HARIDUSSTRATEEGIA 2012–2020
TAUSTAMATERJAL

SISUKORD

.....

1.	Sissejuhatus	5
	Tagapõhi	
	Hariduskäsitlus	
	Strateegia vajalikkus	
	Lähtekohad, eesmärk	
2.	Liikumine arengu- ja koostöökeskse õpikäsituse suunas	10
3.	Õpetaja positsiooni ja maine tõus	12
4.	Õppes osalemise kasv	13
5.	Hariduse tugevam seostamine teadmusühiskonna ja innovaatilise majandusega	15
6.	Digikultuuri kujunemine Eesti kultuuriruumi osaks	17
7.	Arengut toetav hariduskorraldus	19
	Olukord	
	Probleemid	
	Olulisemad allikad	
8.	Lisa 1. Haridusstrateegia koostamise lähteülesanne	23
	Tagapõhi	
	Eesmärk	
	Põhimõtted	
	Tegevused	
	Tegevussuund 1: Strateegia ettevalmistamine	
	Tegevussuund 2: Analüüside läbiviimine	
	Tegevussuund 3: Kaasamine ja teavitustegevus	
	Tegevussuund 4: Strateegia koostamine	
	Tegevussuund 5: Projekti administreerimine	
9.	Lisa 2. Strateegiat toetav haridusstatistika ja rahvusvaheline haridusvõrdlus Tabelid ja joonised	27

SISSEJUHATUS

.....

Tagapõhi. Novembris 2008 esitas Eesti Koostöö Kogu ettepaneku töötada välja ja võtta Riigikogus vastu Eesti pikaajaline haridusstrateegia. Ettepanekuga ühines ka Eesti Haridusfoorum, sellekohane taotlus esitati haridusministrile 11. novembril 2008. Riigikogu arutas seda olulise riikliku tähtsusega küsimusena 13. novembril 2008.

Haridus- ja Teadusminister Tõnis Lukas, Eesti Haridusfoorum ja Eesti Koostöö Kogu sõlmisid septembris 2009 kokkuleppe Eesti pikaajalise haridusstrateegia (elukestva õppe strateegia) koostamiseks. 27. novembril 2009 rahuldati Eesti Koostöö Kogu taotlus projektile „Partnerlus Eesti pikaajalise haridusstrateegia (elukestva õppe strateegia) koostamiseks“, mille eesmärgiks oli: „Eesti haridusstrateegia väljatöötamine, mis seostaks juba kehtivates arengukavades sätestatu ning pakuks kooskõlastatud lahendusteid Eesti haridussektori võtmeteemade osas“. Projekti rahastab ESF.

Jaanuaris 2010 moodustati strateegia koostamiseks juhtkomisjon (Kalle Küttis (esimees), liikmed Mati Heidmets, Margit Sutrop, Andres Keevalik, Epp Rebane, Tiina Annus, Krista Loogma, Anu Toots, Olav Aarna) ja kinnitati lähteülesanne (vt lisa 1). Strateegia koostamise sisuline koordinaator oli prof Mati Heidmets Tallinna Ülikoolist, projektijuht Lelo Liive Eesti Koostöö Kogust. Toimunud kaks avalikku konkurssi strateegiat koos-

tava ekspertrühma liikmete leidmiseks (mai, sept 2010). Septembris 2010 moodustati 3 ekspertgruppi (hariduses osalemine, hariduse korraldus ja õppeprotsess), ekspertgrupe juhtisid vastavalt Marju Lauristin, Olav Aarna ja Margit Sutrop.

Ekspertgruppidesse kuulusid: Tiina Annus, Jüri Ginter, Kaarel Haav, Juta Hirv, Nelli Jung, Jüri Jürivee, Greta Kello, Marika Kirch, Tiiu Kuurme, Reet Laja, Tiia Lister, Krista Loogma, Meedi Neeme, Mailis Ostra, Aime Punga, Epp Rebane, Edgar Rootalu, Viive-Riina Ruus, Olga Schihalejev, Urmas Sutrop, Anu Toots, Ain Tõnisson, Eimar Veldre, Ene-Mall Vernik-Tuubel. Ekspertide töö vahetulemuste läbiarutamiseks toimus 3 avalikku konverentsi kus kokku osales ca 200 inimest. Haridusstrateegia lõppversioon kiideti juhtkomisjoni poolt heaks 21. juunil 2011. Lõppversiooni koostasid Olav Aarna, Tiina Annus, Mati Heidmets, Marju Lauristin, Krista Loogma, Epp Rebane, Viive-Riina Ruus, Margit Sutrop, Ene-Mall Vernik-Tuubel. Lõppversiooni toimetab Mati Heidmets.

Käesolev taustamaterjal sisaldab strateegia koostamise käigus valminud tekste – strateegia vajalikkuse selgitust, selle aluseks oleva hariduskäsitluse kirjeldust, arutelu väljakutsete sisu osas, mõningaid statistilisi (võrdlus) andmeid Eesti hariduse olukorra kohta. Taustamaterjali koondatud tekstide autoriteks on:

Olav Aarna, Tiina Annus, Mati Heidmets, Marju Lauristin, Krista Loogma, Epp Rebane, Viive Ruus, Margit Sutrop ja Ene-Mall Vernik-Tuubel.

Hariduskäsitlus. Strateegia koostamisel lähtuti hariduse laiast, selle isiksuslikku, kultuurilist ja ühiskondlikku väärtust rõhutavast lähenemisest. Selle lähenemise kohaselt haridus kujundab ja kannab edasi neid väärtushoiakuid, mis on isikliku õnneliku elu kui kultuuri kestlikkuse ning ühiskonna koostoimimise aluseks, aidates kaasa riigi majanduse arengule, arendades ühiskonna inimvara.

Strateegia lähtekohaks on hariduse isiksuslikust, ühiskondlikust ja kultuurilisest väärtusest tulenevad väljakutsed Eesti elukestva õppe süsteemi arendamisele käesoleval kümnendil.

Hariduse isiksuslik väärtus: Haridus aitab avastada ja avada inimese võimeid, toetab tema pidevat eneseanalüüsi ja eesmärkide seadmist kogu elu jooksul. Hariduse kaudu kujunevad ühiskonna liikmetest eneseteadlikud ja õpivõimelised isiksused, aktiivsed subjektid, kes tahavad ja oskavad oma unistusi ellu viia, rakendades kõiki oma võimeid ja andeid. Haridus aitab inimesel kujundada oma identiteeti ja tõsta oma elukvaliteeti, väärikalt ja hoolivalt toime tulla nii isikliku elu kui ühiskonna elu väljakutsetega.

Kvaliteetse hariduse kättesaadavus kõigile on Eesti elanike elukvaliteedi ja heaolu paranemise põhiline ressurs.

Hariduse kultuuriline väärtus: Hariduse (õppimise) kaudu kanduvad põlvest põlve kultuuris loodud märkide süsteemid (keeled), nende abiga talletatud ühised uskumused ja väärtused, tegutsemis- ja käitumismudelid ning kultuuritekstide loomise, lugemise ja tõlgendamise oskused. Nende oskuste loov kasutamine võimaldab kultuuris uute ühiste tähenduste pidevat kujunemist, aidates samas säilitada nii rahvuskultuuri kui vähemuskultuuride sisemist sidusust.

Võimaldades ühiskonna pealekasvatatel põlvkondadel ja uutel liikmetel kujundada oma identiteeti ja suhestuda mineviku, oleviku ja tuleviku, on haridus kultuuri kestlikkuse kõige olulisem mehhanism. Hariduse kaudu omandatud oskus tõlkida ja seletada ka teiste kultuuride teks-

te, märke ja tähendusi on aluseks kultuuridevahelisele dialoogile ning kultuurilise mitmekesisuse väärtustamisele, milleta pole mõeldav Eesti osalemine Euroopa ja maailma kultuuriruumis.

Hariduse väärtus ühiskonna arengu jaoks:

Haridus on ühiskonna olemasolule ja arengule vajaliku intellektuaalse ja sotsiaalse kapitali allikas. Haridus aitab kaasa ühiskonna sidususele ning paindlikkuse, refleksiivsuse, loovuse ja uuene misvõime suurenemisele. Hariduse kaudu kujundatakse ühiskonna võimekus luua ja rakendada uusi tehnoloogilisi võimalusi nii majanduse arenguks kui inimeste heaolu suurendamiseks. Eesti ühiskonna edasine edukas areng sõltub Eesti ühiskonna võimekusest toime tulla ja loovalt (sh ennetavalt) tegutseda kiiresti ja ettearvatult muutuva globaalse tehnoloogilise, majandusliku ja ökoloogilise keskkonna tingimustes. Seda võimekust loova elukestva õppe kaudu kujunevad Eesti eeldused teadmiste- ja innovatsioonipõhiseks majandusarenguks.

Hariduse isiksusliku väärtuse seisukohalt on suurimaks väljakutseks haridusprotsessi individualiseerimine, lähtumine iga õppija isiksuse tervikliku arengu vajadusest ning õigusest kvaliteetsele haridusele kui inimese põhiõigusest.

Hariduse kultuurilise rolli väljakutseid võimaldab ühelt poolt Eesti rahvusvaheline avatus ja mitmekultuuriline elanikkond, teisalt üleilmastumine ja võrgustunud infoühiskond. Eesti ühiskonna arenguvajadustest tuleneb aga väljakutse haridusele valmistada ette inimesi aktiivsemaks kodanikurolli täitmiseks ning edukaks eneseteostuseks innovatsioonipõhises teadmusühiskonnas.

Strateegia näeb hariduse eesmärgi tavapärasesest käsitlusest avaramana. Hariduse esmasseks eesmärgiks on aidata inimesel luua ühendus maailmaga, leida enda võimetele vastav tegevusala, valmistuda täitma hästi oma eri rolle - tööl, avalikus elus, perekonnas. Haridus kasvatatakse isiksuse autonoomiat ja toetab tema sotsialiseerumist ühiskonda.

Haridusprotsessis kujuneb inimesest isiksus kui aktiivne ja eneseteadlik subjekt. Õppeprotsess peab toetama õppijat oma tervikliku isiksuse kujundamisel, vältima ühtlustamist, tagama õppijatele võimaluse õppida tundma oma tugevusi ja

nõrkusi, huve ja soove. Samas võrdseid võimalusi saada võimetekohast kvaliteetset haridust piiravad sotsiaalsed, keelelised ja soolised, aga ka majanduslikud ja regionaalsed barjäärid. Eriti kesk- ja kõrgastmel on probleemiks koolide ebaühtlane tase. Endiselt on probleemiks erivajadustega lastele ja noortele võrdsete haridusvõimaluste tagamine. Täiend- ja ümberõpe ei jõua sageli seda vajavate sihtgruppideni.

Vaatamata paranemistendentsidele on Eestis endiselt kõrge koolist väljalangevus. Poiste lühemaks jääva haridustee tõttu kasvab sooline hariduslõhe. Eesti väljakutseks on viia haridusprotsessist väljalangemine minimaalseks – väike rahvas ei saa endale lubada inimvaraga hooletut ümberkäimist.

Oluliseks väljakutseks on Eesti haridussüsteemile nii õppijate kui õpetajate motivatsiooni ja rahulolu suurendamine. Õppija iseloom, tema teadmiste, normide ja väärtuste süsteem kujuneb välja keskkonna ja õppija vastastikusel mõjus. Infoühiskonna ja üleilmastumise tingimustes on hädavajalik sõnastada ümber õpetaja ja õppeasutuse roll.

Õppeasutuse igapäeva praktikas aktiivselt toimivad väärtused, reeglid ja struktuurid kujundavad sealse suhtekliima, juhtimis- ja koostööviisid ning õppetegevuse, mis kaugemas perspektiivis mõjutab kogu Eesti ühiskonna väärtushoiakute kujunemist. Õpetamine ei tähenda enam lihtsalt teadmiste edastamist ja omandatud teadmiste kontrollimist, vaid pädevuste kujundamist infohankimiseks, analüüsimiseks, kriitiliseks hindamiseks ja korrastamiseks. Samas on õpetaja ülesandeks isiksuse arengu toetamine ja õppimise tagasisidestamine. Õppeprotsessis muutub keskseks õppija ise, olles teadvustamise, otsustamise ja tegevuste lähtepunkt.

Õpetaja muutunud rolliga kaasneb pedagoogika kui kooliga seonduva professionaalse praktika taasväärtustamine, pedagoogilise mitmekesisuse võimaldamine ja toetamine, rahvusvaheliselt levinud innovaatiliste õppimisviiside ja pedagoogikate kasutamise soosimine ning vastav täiendõpe. Elukestvas õppes on õpetaja ise pidev edasiõppija, mistõttu on oluline pöörata senisest enam tähelepanu õpetajate täiendõppele. Oluline on kindlus-

tada vajalike teadmiste ja oskuste kujundamine õpetajate täiendkoolitussüsteemis, pannes süsteemi strateegilised rõhuasetused paika riiklikul tasemel ja loobudes täielikust turupõhisusest.

Elukestva õppe väärtuste ja eesmärkide seisukohalt vajab üle vaatamist haridusprotsess ja selle erinevate osapoolte, haridusasutuse, õppija, ühiskonna ja riigi omavaheline toimimine. Probleemiks on ühiskonna teiste valdkondade ja hariduse sidususe suurendamine. Selleks on vaja teadvustada, tunnustada ja kasutada haridusvaldkonda ühiskonna arendusprotsessi võtmetegurina ja haridustöötajaid ühiskonna arengu eestseisjateks. Tuleb toetada mehhanisme, mis soodustavad koostööd haridusasutuste ja teiste sotsiaalsete partnerite vahel.

Haridussektori laienemine ja rahvusvahelistumine koos süveneva veendumusega, et haridus on järjest olulisem ühiskonnaarengu mõjur, rahvuslike haridusruumide sarnastumine ja avanemine konkurentsile, uute tegijate lisandumine haridusmaastikule, laienev õpiränne – need arengud iseloomustavad kogu maailma haridussektorit. Selles kontekstis peab Eesti leidma oma tee, leidma väikeriigile sobiva tasakaalu vaba haridus- ja rahvuslike ühishuvide vahel, ühitama meie rahvusliku haridustraditsiooni ja soovid kiireks ühiskonna- ja majandusarenguks, arvestades seejuures meie ajaloolisi, demograafilisi, keelelisi eripärasid.

Eesti Haridusstrateegia peab oluliseks EL strateegilisi eesmärgi aastani 2020: elukestev õpe ja mobiilsus, sh ühtne kvalifikatsiooniraamistik, rõhuasetus õpiväljunditel ja sujuvatel üleminekutel formaal-, mitteformaal- ja informaalõppe vahel; hariduse kvaliteedi ja tõhususe parandamine, sh põhipädevuste omandamine kõigi õppijate poolt, minetamata hariduse tipptaset; võrdsed võimalused, sotsiaalne ühtekuuluvus ja kodanikuaktiivsus; loovuse, innovaatilisuse ja ettevõtlikkuse arendamine, ühiskonna vajaduste ja isikliku heaolu ühitamine. Eesti kontekstis tuleb lisaks rõhutada inimeste suutlikkust ennast määratleda, olla autonoomne, eneseväärikas, tasakaalustada ja harmoneerida oma erinevaid identiteete: olla aktiivne kodanik, kes tunneb ühtekuuluvust Eestiga ja tahab tegutseda Eesti arengu nimel, ent kes sa-

mas tunneb end eurooplase inimkonna liikmena. Tähtsustada tuleb haridussüsteemi maksimaalset panustamist Eesti ühiskonna poliitilise, vaimuelu ning majanduse arengusse ja Eesti kultuuriruumi kestlikkuse üleilmastumise tingimustes.

Strateegia vajalikkus. Vajaduse haridusstrateegia järele on tinginud Eesti ühiskonna probleemid, mille ületamine või leevendamine on sõltuv haridusest. Tabelis 1 (vt lk 9) on toodud mõned Eesti jaoks eksistentsiaalset tähendust omavad probleemvaldkonnad ja neist tulenevad väljakutsed haridusele. Väljakutsetele reageerimine tähendab muutusi:

- 1) hariduse põhiprotsessides: õppimine ja õpetamine (paradigmad, eesmärgid, meetodid);
- 2) hariduse põhikomponentides - õppekavad (ülesehitus, eesmärgistamine, sisu, selle proportsioonid, järjestus, hindamine jmt), õpetajad ja õppijad (n õpilase/üliõpilase, õpetaja/õppejõu staatus, rollid, identiteet jm), õpi- ja institutsionaalsed keskkonnad.
- 3) hariduse haldamises (hariduse administreerimine ja reguleerimine keskvõimu ja kohalikul tasandil, erasektori, MTÜ-de ja kodanikuühiskonna kaasamine hariduse haldamisse, eri sektoreid/tegevusvaldkondi läbivate hariduslike ühenduste ellukutsumine ja vajadusel institutsionaliseerimine, tõendite kogumine ja analüüsimine hariduse toimimise kohta, hariduse koordineerimine, finantseerimine jm).

Muutuste elluviimise eeltingimuseks on hariduse enda ümbermõtestamine. Elukestva õppe kontekstis on hariduse mõiste laienenud, hõlmates nii formaal-, mitteformaal- kui ka informaalharidust, nii laste, noorte kui täiskasvanute õppimist ja õpetamist. Siiski ei ole seni teadvustatud, et see tingib vajaduse põhimõttelisteks muutusteks ha-

riduse põhiprotsessides, -komponentides ja haldamises ja nende omavahelistes vertikaalsetes ja horisontaalsetes suhetes.

Lähtekohad, eesmärk. Haridusstrateegia toetub järgmistele Eestis juba kehtivatele strateegiatele ja arengukavadele ning arvestab käimasolevaid programme ja tegevusi hariduse vallas:

- Üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007 – 2013;
- Kutseharidussüsteemi arengukava aastateks 2009 – 2013;
- Kõrgharidusstrateegia aastateks 2006 – 2015;
- Kõrghariduse rahvusvahelistumise strateegia aastateks 2006 – 2015;
- Õpetajahariduse strateegia aastateks 2009 – 2013;
- Täiskasvanuhariduse arengukava aastateks 2009 – 2013;

Strateegia käsitleb Eesti elukestva õppe süsteemi kõige üldisema eesmärgina kõigile Eesti inimestele nende vajadustele ning võimele vastavate õpivõimaluste loomist kogu elukaare jooksul, kujundades õppimisest inimese elulaadi osa.

Eesmärgipüstitus lähtub arusaamast – mida haritumad inimesed, seda parem elu – see on hoiak, mille kohaselt haridust ei ole kunagi liiga palju, pidev eneseharimine on tänase elu paratamatu komponent.

Eesti (piiratud) inimvara tuleb maksimaalselt väärtustada, see on meie püsimise ja arengu alus.

Tabel 1. EESTI HARIDUSE VÄLJAKUTSED

PROBLEEMVALDKONNAD	HARIDUSE EES SEISVAD VÄLJAKUTSED
Eesti väike rahvaarv, elanikkonna vananemine, multifunktsionaalse inimvara vajalikkus	kuidas toetada iga inimese arengupotentsiaali avanemist, eneseusaldust ja -tõhusust, hoiduda varasest ja kitsast spetsialiseerumisest, võimaldada võimalikult paljudel omandada laiapõhjaline ja kvaliteetne haridus ja õppida elukestvalt, vajadusel vahetades rolle, töö- ja elukohta
eurotsooni taustsüsteemis on Eesti vaene riik, oht panustada üksnes majandusarengule ja alahinnata teisi valdkondi	kuidas toetada kõrgtehnoloogilise ja innovaatilise majanduse arengut, samas rikastades ühiskonna vaimuelu ja poliitilist kultuuri, kuidas saavutada sünergia ja koostöö erinevate sektorite ja institutsioonide vahel, samas toetades nende konkurentsivõimet
üleilmastumine, integratsioon maailma organisatsioonidega (ÜRO, OECD jt) ja EL struktuuridega, rahvusvaheliste kvalifikatsiooni- ja muude standardite püüdlik järgimine ohustada Eesti kultuuriruumi, sh eesti keelt ja Eestimaa inimeste kultuurilist identiteeti	kuidas tagada kvaliteetne haridus, mis vastab maailma (OECD) ja Euroopa parimatele standarditele, samas ergutades loovust, innovatsiooni ja kokkukuuluvustunnet Eestiga – Eesti looduse, kultuuri, ühiskonna, inimestega
perekonnatüübi muutus, palju üksikvanemaid (peamiselt emad), töötute)l vanema(te)l elatusvahendite nappus, töötava(te)l vanema(te)l ajanappus	kuidas kompenseerida paljude perede ahenevaid võimalusi laste üleskasvatamisel, kooliks ettevalmistamisel ja koolitamisel
elanikkonna kihistumine sissetulekute, elukohta (ääremaad), hariduse, töökoha/ selle olemasolu, soo ja rahvusliku kuuluvuse (minoriteetid) alusel	kuidas leevendada sotsiaalse ja kultuurilise kihistumise negatiivseid tagajärgi ebasoodsamatest oludest pärinevatele lastele ja täiskasvanutele
üleilmsed võrgustikud ja suhtluskeskkonnad on tekitanud uue keele (kirjaliku ja suulise kõne vahepealne keel) ja paralleelmaailmad, mis sisaldavad nii senitundmata arenguvõimalusi kui ka senitundmata ohte	kuidas paremini ära kasutada digimaailma võimalusi õppimise huvides ja kuidas vältida reaalse ja virtuaalse maailma lahknevust, inimeste võõrdumist reaalsusest, laste ning noorte isoleerumist täiskasvanute maailmast ja kapseldumist omaette subkultuuridesse, sh destruktiivse iseloomuga subkultuuridesse
haridusvaldkonna suhe ühiskonna teise sektoritega (n tööstus, põllumajandus, teenindus) ja potentsiaal olla osaline nende arengus pole selge; haridussüsteemi vähene eneseteadlikkus ja nõrk vastupanuvõime ühiskonnast lähtuvatele negatiivsetele mõjudele, passiivsus ebasoovitavate sotsiaalsete ja kultuuriliste arengute takistamisel ja positiivsete arengute võimendamisel	kuidas re-kontseptualiseerida Eesti haridus 21. sajandi arengute kontekstis ja kujundada ühiskonnaliikmete, sh riigivõimu, majandus-, poliitilise ja vaimuelu jagatud arusaam hariduse potentsiaalset isiksuse, ühiskonna, sh majanduse ja kultuuri kestlikkuse ja arengu tegurina

LIIKUMINE ARENGU- JA KOOSTÖÖKESKSE ÕPIKÄSITUSE SUUNAS

.....

Kontekst. PISA uuringud (2006, 2009) näitavad Eesti õpilaste head teadmiste taset, samas tagasihoidlikku loovust, ettevõtlikkust ning probleemilahendamisoskust. Endiselt on levinud faktikeskne õppimine, vähetakse pööratakse tähelepanu eneseväljendusele, probleemide lahendamisele, kriitilisele mõtlemisele. Võrreldes OECD keskmisega on eesti õpilastel vähene huvi loodusteaduslike ainete vastu ja vähene soov töötada nendega seotud erialadel. PISA 2009 uuringu järgi on Eesti õpilastel funktsionaalses lugemisoskuses head tulemused (14. koht pingereas, 5. koht Euroopa riikide seas). Samas Eesti õpilaste lugemisest saadav nauding on allpool OECD keskmist (45. koht 65 riigi seas; suur erinevus poiste ja tüdrukute vahel, tüdrukute seas on oma lõbuks lugejaid 76,8%, poiste seas 47,1%). Eesti arenguessurss: 1) sidusate tekstide lugemine, sh poiste kaasamine; 2) poiste lugemishuvi ja -võimekuse arendamine.

Haridusel valitseb edetabelite, kontrollimise ja konkureerimise ületähtsustamine. Õppeprotsess ei arvesta piisavalt erinevaid andekustüüpe ja erilaadseid mõtlemislaade, nn kõigile ühe lauaga mõõtmine. Haridusele seatud ülesanded on muutunud kiiremini kui õpetaja poolt ülesannete elluviimiseks kasutatav meetodika.

Õppeprogrammid on ülekoormatud, mille tu-

lemuseks on õpilaste vähene õpirõõm, suur koolistress ning kooliväsimus. Õppija ja õpetaja koostööd häirib ajaline killustatus, mis takistab õpetajat süvenemast õpilase vajadustesse ning õpilast toetamast.

Paljude koolide füüsiline õpikeskkond ei vasta üldhariduse riiklike õppekavade ideoloogiale ja nõuetele, sageli puuduvad võimalused ja vahendid praktilisteks tegevusteks, mis võimaldaksid siduda õpitavat eluga, oma kätega midagi teha, järele proovida (nt loodusteaduslikud katsed, uurimistöö, pillimäng, käsitöö, sport, kunstiline tegevus) või toetaksid õpilaste kognitiivset arengut, nt lugemishuvi (paljude kooliraamatukogude olukord on katastroofiline, sest koolidel puuduvad vahendid uuema kirjanduse ostmiseks) või kultuurihuvi (paljude perede majanduslik olukord ei võimalda tasuda klassiekskursioonide, muuseumi-, teatri- ja kontserdikülastuste eest).

Isiksuse- ja arengukeskne õpikäsitlus. Riigi ja ühiskonna, samuti kui kultuuri kestlikkuse süvaaluseks on inimesed, kes selles riigis elavad. Hariduse ülimaldaks väärtuseks on inimene ja tema väärikus. Vastavalt põhiseaduse vaimule - ennast vabalt teostav isiksus, kes austab teiste inimeste samasuguseid vabadusi, õigusi ja kohustusi ega riiva neid.

Ennast teostava küpse isiksuse eelduseks on, et ta saaks vajalikul määral aru maailmast, milles ta elab ja toimetab, et ta mõistaks teisi inimesi, kelle seas elab, ja et ta tajuks talle kultuurinormide ja -väärtustega seatud nõudeid ja ootusi. Seega - tal peab olema vajalik asjatundlikkus ehk pädevus.

Tema maailmataju peaks teda ühendama maailma ja inimestega. Ta vajab kuuluvustunnet, kiindumust kellessegi ja millessegi. Inimestevahelist usaldust ning usku, et tema pühendumusele ja kiindumusele vastatakse samaga. Ja lõppeks - tal peab olema soov ja võimalus ise oma elu, oma töid ja tegemisi kontrollida - tunda end vabana, sõltumatusena, suveräänse subjektina, kes seab endale eesmärged, tegutseb nende nimel ja kannab vastutust tagajärgede eest. See tähendab vajadust omada personaalset identiteeti.

Kõige rängemad probleemid, mis tänapäeval iga, ka kõige sihiteadlikuma eneseteostuse poole pürgiva inimese ees seisavad, on seotud keskkonnamuutustega. Need on enneolematult kiired, kulgevad nii laiuti (on sageli globaalsed) kui ka sügavuti (on põhjapaneva iseloomuga ja süsteemsed, asetades kahtluse alla või koguni tühistades seniseid püsiväärtusi).

Meie ajal toimuvad ühekorraga kliimamuutused, kujunevad uued perekonnatüübid, toimub ulatuslik ja vilgas sisse- ja väljaränne, tekivad uued julgeolekuriskid, leiavad aset sõjad, revolutsioonid, majanduskriisid, muutused ühiskonnavormides, tehnoloogias, inimestevahelises kommunikatsioonis, inimsuhetes ja töö iseloomus.

Meie silme all põimuvad sotsiaalsed, tehnoloogilised, majanduslikud ja kultuurilised transformatsioonid, mille koostoimimise tulemusena hakkab kujunema uus ühiskonnatüüp - mitmekihiline võrgustikühiskond.

Need muutused ulatuvad inimese maailmakogemuse põhjani - tema ruumi- ja ajatajuni. See on inimliku eksistentsi uus olukord. Sellest olukorrast tulenevad suurimad väljakutsed ka haridusele isiksuse perspektiivist nähtuna. See uus maailmakord tingib vajaduse oma asjatundlikkust pidevalt uuendada ja ümber kujundada, oma kiin-

dumus- ja kuuluvussuhet ning identiteete kinnitada, vajadusel uuesti luua, ümber vaadata või teisendada.

Kõige eelduseks on võime elukestvalt **õppida**. Nii ongi õppimine olulise mõistena ja toiminguna imbutunud pea kõigisse kaasaegsesse teooriatesse, mudelitesse ja praktikatesse - olgu tegemist poliitika, majanduse või haridusega selle sõna traditsioonilises tähenduses. Nüüdseks, ja seda eriti seoses teadmus- ja võrgustikühiskonna kujunemisega, läbib õppimine ühiskonna kõiki struktuure. Haridus pole enam omaette seisev valdkond, vaid läbi põimunud kõigi inimtegevuse valdkondadega. Uue haridusparadigma keskmes on muutunud käsitlus õppimisest ja selle soovitatavatest tulemustest. Eeldatakse, et pidevalt muutuvates tingimustes peab inimene olema võimeline ise kujundama oma identiteete - nii personaalset, kultuurilist kui ka sotsiaalset identiteeti, ja arendama elukestvalt oma asjatundlikkust ehk pädevusi. Uutes tingimustes on hariduse esmaseks kohustuseks tagada kõige põhjapanevam pädevus, mis on aluseks kõigi teiste võtmepädevuste kujunemisele. Selleks peetakse **infokirjaoskust**. See kujutab endast multikirjaoskust, mida iseloomustab interaktiivsus, paljuautorlus (igaüks on suuremal või vähemal määral autor ja dialoogipartner), multimediaalsus ja multimodaalsus (võimekus toimetada erinevate meediakanalite ja märksüsteemide/nende põimingute keskkonnas, kusjuures "töös" on ühekorraga nii nägemine, kuulmine kui ka liigutus- ja kompimistaju).

Õpetamine ei tähenda sel juhul enam lihtsalt valmisteadmiste edastamist ja omandatud teadmiste kontrollimist, vaid õppijate pädevuste kujundamist info hankimiseks, analüüsimiseks, kriitiliseks hindamiseks, korrastamiseks ja kasutamiseks nii uue teadmuse loomisel kui ka oma identiteetide ja tegevuseesmärkide konstrueerimisel, toetuvalt kultuuripärandile ja ühiskonnas aktsepteeritud väärtustele. Tähtis on kasvatajate ja õpetajate õppija eneseväärikust, huve ja kalduvusi arvestav suunamine, tema arengupotentsiaali avamine ja talle vajaliku tagaside andmine.

ÕPETAJA POSITSIOONI JA MAINE TÕUS

.....

Kontekst. Eestis on lasteaia-, üldhariduskoolide ja kutseõpetajad, samas puudub õpetaja määratlus eluaegse õppimise kontekstis viisil, et see hõlmaks ka elukutselisi koolitajaid, õppejõude, praktika juhendajaid ettevõtetes jt. Mis puutub üldhariduskooli õpetajaskonda, siis siin on kõige suurem mure noorte õpetajate vähesus - alla 40-aastaseid oli 2009 29%. Kutsehariduses on olukord mõnevõrra halvemgi: 2009 oli alla 40-aastaseid 26%. Probleemiks on noorte õpetajate vähenemine juurdetulek, samuti noorte tagasihoidlik huvi õppida õpetajaks.

Üldhariduskooli õpetajaskond on äärmuslikult feminiseerunud: 7.-9.klassi õpetajate seas oli aastal 2008 naisi 84%. Eesti üldhariduskooli õpetajate palgad on rahvusvaheliselt võrreldavate andmete (kroonid PPP-desse ümberarvestatult) alusel üle kahe ja poole kuni kolm korda madalamad OECD keskmisest, ka suhtarvu poolest SKT-sse on 15-aastase tööstaaziga

Eesti õpetaja olukord maailmariikide seas üks armetumaid. Õpetaja palk tõuseb staažiga vähe, palgaerinevused gümnaasiumiõpetaja, põhikooli ja algklasside õpetajate vahel on väikesed. Samas on erinevusi õpetajate töötasus tingituna sellest, millise omavalitsuse alla kool kuulub.

Rahvusvahelisest võrdlusuuringust TALIS

selgus, et Eesti õpetaja januneb tunnustuse järele, ent pälvib hea ja loominguulise töö eest teiste riikidega võrreldes harvemini rahalist või mitterahalist hüvitust. Õpetaja vaatekohalt nähtuna leevendab seda olukorda mõnevõrra õpilaste tagasihoidlik arv klassis - alla 20, mis on väiksem kui enamikus maailma riikides. Kuid see näitaja varieerub Eesti piires tugevasti, olles väiksem maakoolides.

Mõnevõrra vähendab õpetaja töökoormust õppetundide väike koguarv, mille põhjuseks on maailma üks kõige lühemaid õppeaastaid, samuti see, et teiste riikidega võrreldes on Eesti koolis suhteliselt arvukas tugipersonal. TALIS põhjal on Eesti põhikooli lõpuklasside õpetajale iseloomulik habras professionaalne identiteet, millest annab tunnistust vähene enesetõhusus ja madal tööga rahulolu, samuti suur tunnustusvajadus.

Pedagoogilistelt vaadetelt on Eesti õpetajad moodsatele aegadele kohaselt sotsiaalkonstruktivistid, kuid nende õpetamispraktikad on vanamoelised ja distantid õpilastega suhteliselt suur, mistõttu on õpetajal raske kohaneda õpilaste eripäradele. Küll aga suudavad õpetajad hoida tugevat tunnidistsipliini ja on ka ise kohusetundlikud ja distsiplineeritud.

Üldhariduskoolide õpetajate ettevalmistuses on kõige problemaatilisem põhikooli (7.-9. klass)

mitme aine õpetaja olukord. Põhikooli mitme aine õpetaja erialane ettevalmistus, kui pidada silmas klassikalisi teadusdistsipliine, on suhteliselt pealiskaudne, samas aga tuleb valmistuda õpetamiseks klassides, kus õpilaste enamik on murdeea tipus.

Äsja keskkooli lõpetanud noored eelistavad õppida pigem kas klassiõpetajaks (1.-6. klass) või omandada eriala, mille baasil on võimalik saada ettevalmistus õpetamiseks gümnaasiumis, napib soovijaid õppida põhikooli mitme aine õpetajaks ja nad kipuvad olema akadeemiliselt vähem edukad.

Eesti õpetajad osalevad regulaarselt täienduskoolitusel, kuigi ligi pool õpetajaskonnast sooviks end rohkem ja pikemat aega täiendada. Takistuseks on ajapuudus. Eestit kui üleminekumaad iseloomustab hariduse, sh õppekavade sage reformimine, mistõttu õpetaja tajub, et on tööga üle koormatud, samas kurdavad õpilased, et tunnid pole huvitavad.

Eesti õpetajaskond kihistub: ligi veerand

õpetajatest on koolist võõrandunud või väga rahulolematud, neid, keda iseloomustab kõrge professionaalsus ja head suhted õpilastega, on alla viiendiku ja nad on koondunud koolidesse, kes oma õpilasi selekteerivad.

Õpetajaskonna eneseorganiseerumis- ja koostöövõime on madal, õpetajate organisatsioonid on nõrgad, tugevamad on aineliidud. TALIS tuvastas, et Eesti üldhariduskoolide direktorid on võrreldes teiste riikidega passiivsed nii koolide strateegilisel juhtimisel kui ka administreerimisel.

Õpetamisega tegelevatest isikutest eluaegse õppe kontekstis pole ülevaadet. Ka puudub analüüs kõrgkoolide õppejõudude olukorra kohta, kaasa arvatud õpetajate õpetajad. Teadaolevalt on konkursid õppejõudude kohtadele väikesed, nende palgad jäävad kohati alla isegi õpetajate palkadele, akadeemiline promotsioon toimub peamiselt teadustöö tulemuslikkuse alusel, mistõttu õpetamis-tegevuse maine kõrgkoolis on madal. See võib olla üks põhjustest, miks õpetajakutse noori ei köida.

ÕPPES OSALEMISE KASV

.....

Kontekst. Rahvusvahelises haridusvõrdluses on osalemisest saanud keskne mõõdik, mille alusel riike ja rahvaid hinnatakse. Taustaks teadmine, et koos osalemisnäitajate suurenemise ja rahva haridustaseme tõusuga suureneb ka tööhõive, paranevad tervisenäitajad, inimesed on poliitiliselt aktiivsemad ning suurem on inimestevaheline usaldus.

EL kontekstis on Eesti enamiku osalusnäitajate poolest tubli keskmik, mõnel puhul ka üle keskmise. EL keskmisele lähedane on meie

alushariduses osalemise määr, keskhariduseni jõudvate noorte osakaal, I ja II haridusastmest väljalangejate osakaal, kõrgharidusega inimeste osakaal vanuserühmas 30-34 aastat, elukestvas õppes osalemise määr.

Kõrgharidusega inimeste osakaalu poolest tööealise elanikkonna hulgas oleme EL tublimata hulgas.

Kuigi suures plaanis oleme rahuldav keskmik, pole selline positsioon Eesti jaoks piisav. Eesti

on väheneva elanikkonnaga väike riik, kes soovib jõuda maailma parimate hulka nii elukvaliteedi kui majandusliku võimekuse poolest. Ainus võimalus seda teha on parimal viisil vääristada kogu meie inimvara, jõuda olukorrani, kus haridusprotsessist väljalangejaid on minimaalselt ning iga Eesti inimese haridustee on toetatud, jälgitud, hinnatud. Väikerahval tuleb olla teistest veidi targem ja nutikam, siis on šanssi hakkama saada. Sellest lähtuvalt ootavad lahendamist mitmed õppes osalemisega seotud mured - jätkuv väljalangevus kõigis haridusastmetes, eriti poiste väljalangevus, mureks on regionaalne ebavõrdsus juurdepääsus kvaliteetsele haridusele, samuti vene emakeelega õppurite (keelelistel põhjustel) piiratud juurdepääs. Jätkusuutlik ei ole olukord, kus Eestist on saanud doonorriik rahvusvahelises üliõpilasvahetuses, majanduskriis osutas nõrkustele meie täiend- ja ümberõppesüsteemis, piiratud on täiskasvanute ligipääs nii formaalharidusele kui ka mitteformaalsele õppele. Järgmise kümnendi suured väljakutsed hariduses osalemise vaatepunktist on:

Alaharitute ühiskonnakiht - need on inimesed, kes ei jõua kaugemale põhiharidusest (või on ka see omandamata) ega ole saanud ka mingit erialalist ettevalmistust tööturul hakkamasaamiseks. Eestis on neid lubamatult palju, kujunenud on omamoodi väheharitute ühiskonnakiht, kes tänu kehvale haridusele ei suuda leida korralikku tööd ega sageli luua ka perekonda, kes on aldis alkoholile jne. Alaharitute hulgas domineerivad mehed, just siit saab alguse hariduslik ebavõrdsus meeste ja naiste vahel, mis Eesti kõrghariduses jõuab kogu maailma unikaalse olukorrani, kus iga saja kõrghariduse omandanud mehe kohta tuleb 250(!) sama taseme hariduse omandanud naist (*Key data ...*, 248). Alaharitute on väljakutse Eesti haridusele ja ühiskonnale, tegu on inimvara lubamatu raiskamisega.

Ligipääs kvaliteetsele kõrgharidusele. Eesti kõrghariduse võimalused Eesti arengusse panustamisel ei ole parimal viisil realiseeritud. Meie kõrgharidussektori ees seisab kaks suurt väljakutset – kõrghariduse usaldusvääruse kindlustamine nii sisseastujate, tööandjate kui kogu ühiskonna silmis ning õiglase juurdepääsu tagamine kõrghariduslikule õppele. Ükski võimekas

noor ei tohi jääda ukse taha, Eesti inimvara peab saama parima haridusega vääristatud, sealhulgas ka Eesti enda ülikoolides ja kõrgkoolides. See on tagatis Eesti arengule ja edule.

Eesmärgiks on jõudmine olukorrani, kus Eesti **osalusnäitajad** erinevatel haridustasemetel (alusharidusest doktorõppeni) ja õppevormides (formaalharidusest vabahariduseni) on maailma parimate hulgas. Kehvade haridusnäitajatega inimeste (alaharitute) osakaalu vähenemine, kõrgelt-haritud osakaalu suurenemine.

Teades, kui tugevalt on hariduses osalemine ja sellest johtuv elanikkonna haridustase seotud tööhoive, tervise, palgataseme, osalemisega ühiskonnaelus, inimestevahelise usaldusega võiks Eestile vääriline siht olla jõudmine osalusnäitajate poolest maailma haritumate rahvaste hulka. Sellisel sihiseadel oleks väga selge väljund kogu meie ühiskonna ja majanduse arengusse, samuti on kõrgem tööhoive, parem palk ja kõrgem usaldustase just need jõud, mis toovad inimesi Eestisse juurde, mitte ei sunni siit ära minema.

Selgitused strateegias väljapakutud meetmete osas. Vanusegrupis 20 – 24 aastat oli keskhariduse omandanute määr Eestis 2010. aastal 83,2% (Euroopa Liidu keskmine 79%). Vanuserühmas 18-24 oli madala haridustasemega (põhiharidus või vähem) mitteõppivate noorte (*early school leavers*) osakaal Eestis 11,6%, millega oleme EL keskmikud (vt joonis 3). EL eesmärk aastaks 2020 on viia see näitaja alla 10%. Ohumärk - madala haridustasemega mitteõppivate noorte osakaal vähenes Eestis esmakordselt 2010. aastal

Sihiks on, et enamus tööturule sisenevaid noori on omandanud kas kutse- või kõrghariduse. Soome haridusstrateegia seab eesmärgiks viia selliste (so erialase haridusega, kutseharidus või kõrgharidus) inimeste osakaalu töörealises elanikkonnas (25-64 aastat) 81%ni, aastal 2005 oli see näitaja Soomes 71%, Eestis 64%. Samuti seab Soome haridusstrateegia aastaks 2020 eesmärgiks viia kutseharidusega inimeste osakaal (vanusegrupis 25-34 aastat) 46%ni, aastal 2005 oli see näitaja Soomes 45%.

Kutseõppesist väljalangevus on aastaks 2020 alla 10%. HTM taustainfo - "õpingute katkestami-

ne kutsehariduses on tõsine probleem kõigis õppeiliikides, kuid eriti keskhariduse järgses kutseõppes. 2008/2009. õppeaastal ulatus keskmine väljalangevus kutseõppes 17,8%-ni, keskhariduse järgses kutseõppes oli väljalangenute osakaal 22,6%. Eesti kutseharidussüsteemi arengukava aastateks 2009 – 2013 üks peamistest eesmärkidest on vähendada õpingute katkestamise osakaal 2013. aastaks 12%-ni." (Tark ja tegus ...2010) .

Euroopa Liidu jaoks on kõrgharidusega inimeste osakaal üks olulisemaid arengusihte, taustaks mure mahajäämuse pärast USA-st ja Jaapanist (neil osakaal juba täna vastavalt 40% ja 50%).

Soome eesmärk on saavutada kõrgharidusega inimeste osakaaluks aastal 2020 eearühmas 25-34 aastat 42% (tegelik aastal 2005 – 28%). Kolmanda taseme õpingute katkestajate osakaal on Eestis olnud aastatel 2005 – 2008 vastavalt 13,2% – 15,9% – 16,5% – 13,8%. (Tark ja tegus ... 2010).

Eestis pakub Eestis kõrghariduslikku õpet 32 õppeasutust, kuhu astus 2010 aastal sisse kokku 18 400 uut õppurit. Õppima asunud 18 400 uuest õppurist oli 6500 neid, kes tulid otse keskkoolipingist või siis vahetult peale kutsekeskkooli lõpetamist, ülejäänud nn vanemate aastakäikude esindajad.

HARIDUSE TUGEVAM SEOSTAMINE TEADMUSÜHISKONNA JA INNOVAATILISE MAJANDUSEGA

Kontekst. MKM Tööjõu vajaduse prognoos aastani 2017 väidab: "Majanduses tervikuna kasvab töötajate arv spetsialisti ametialadel, mõningal määral suureneb ka teenindustöötajate arv koos teenuste sektori rolli tõusuga. Praktiliselt kõigil tegevusaladel jätkub aga lihttööliste vähenemise trend. Haridustasemete lõikes viitab prognoos tänasest veidi suuremale vajadusele kutseharidusega töötajate järele, kuid sõltuvalt harust on tulemused üsna erinevad. Üldise trendina võib siiski välja tuua kasvava vajaduse kõrgema haridustasemega töötajate järele. Kuna prognoosis pole arvesse võetud võimalikku nõudmiste kasvu hariduse osas ametialagrupi sees ega arvestatud haridustaseme vastavust töö sisule, siis tuleb sellega arvestada tulemuste tõlgendamisel. Samuti ei tohiks mada-

lama haridustaseme ning erialase ettevalmistuse-ta töötajate puhul vajaduse numbreid käsitleda kui soovitud taset, eesmärgiks võiks olla ka neis gruppides senisest kõrgema haridustaseme või erialase ettevalmistuse pakkumine." (http://www.mkm.ee/public/Toojuvajaduse_prognoos_aastani_2017.pdf).

Samas ei ole meie ettevõtluse struktuur veel teadmusmajandusele kohane ning ei suuda piisavalt ära kasutada hariduse ja teaduse potentsiaali.

Eesti Kutseharidussüsteemi arengukavast 2009-2013: "Eesti majandus vajab restruktureerimist ja liikumist suuremat lisandväärtust loovate toodete ja teenuste pakkumise suunas. Teadmisepõhine ja innovaatiline majandus – ja ühiskonnakorraldus peab muutuma reaalsuseks. Hari-

dussüsteem peab ühiskonna struktuuriniheteks valmis olema ning paindlikult reageerima uute erialade ja oskuste nõudlusele tööturul.”

Haridus- ja teadusministeeriumi arengukavast *Tark ja tegus rahvas 2011-2014*: “Ühiskonna jätkusuutlikuks toimimiseks on oluline, et iga inimene oleks tööturul rakendatud vastavalt oma võimetele. Liiga suur osa Eesti tööealisest elanikkonnast on aga ainult põhi- või üldkeskharidusega, omamata kutsealast ettevalmistust oma erialal edukaks töötamiseks – 2010. a moodustasid kutse- või kõrgharidusega inimesed 25 – 64-aastasest elanikkonnast 32%. Teise kolmandiku (35%) moodustasid kõrgharidusega ning viimase kolmandiku (33%) kutseharidusega inimesed.

Kõrgem haridus loob eelduse töötamiseks ka kõrgemas eas (so. kuni pensionieani ja üle selle). Kui 55 – 64-aastasest, kelle haridustase on alla keskharidust, on tööga hõivatud 40%, siis nendest, kellel keskharidus või kõrgem (v.a kõrgharidus) – 52% ja kõrgharidusega inimestest 66%. Suurem töötavate inimeste arv selles vanusegrupis aitab kompenseerida väheneva elanikkonna mõjusid ning vähendada koormust sotsiaalsüsteemile.

Kõrgem haridus loob eeldused ka kõrgemaks paindlikkuseks ja mobiilsuseks tööturul ning seega aitab kompenseerida majandusmuutustest tulenevaid uusi lõhesid majanduse ja haridustee vahel.

Põhimureks on Eesti tööjõu kvalifikatsiooni ja struktuuri mittevastavus innovaatilise teadusmajanduse nõuetele, mis eeldab nii ettevõtjatel kui töötajatel kiiret uute ülesannete ja muutuva keskkonnaga toimetulekut, pidevat enesearendust ja innovaatsilisust.

Täna puudub Eestis arvestatav tööturu nõudluse analüüs ametigruppide sees: millise ettevalmistusega töötajaid/spetsialiste/asjatundjaid Eesti arenev majandus käesoleval ja järgmisel aastakümnel vajab. Kuni sellist analüüsi pole, pole võimalik ka adekvaatne riigitellimuse planeerimi-

ne hariduse sisu järgi, on vaid üldsõnaline soov suurendada õpet tehnilistel ja loodusteaduslikel aladel. Samas on näiteks Soome kutse- ja kõrghariduses tehtud olulisi samme tehniliste, sotsiaalsete ja loominguliste alade integratsiooniks.

Tööandjate seas on levinud rahulolematust Eesti haridussüsteemiga, hinnangud, mille kohaselt noorte erialavaliku eelistused ei vasta tööturu ootustele. Samas on tööandjatel vähene soov ja piiratud võimalused olla õppeasutustele partneriks õppekavaarenduses ning õppurite esimesel töökojal praktiliste teadmiste ja oskuste omandamisel.

Vaatamata mitmetele positiivsetele arengutele kutsehariduses pole selle maine alternatiivina kõrgharidusele piisavalt kõrge. Samas on levinud arvamus, et Eesti kõrgharidus ei ole rahvusvaheliselt konkurentsivõimeline ja ei taga tööturul piisavalt karjääri- ja eneseteostuse võimalusi. Seetõttu siirduvad paljud Eesti andekad noored kohe pärast keskkooli õppima välismaale (andmed!), samas kui mujalt Eestisse õppima tulijate arv jääb tagasihoidlikuks.

Noorte seas valitseb keskmisest palju suurem tööpuudus, mida soodustab ka paljude noorte siirdumine põhikoolist või gümnaasiumist tööturule ilma eelnevalt kutse- või kõrghariduses eriala omandamata. Samas ei kata Eestis ette valmistatavate spetsialistide ja oskustöölise hulk kvalifitseeritud tööjõu nappust võtmevaldkondades, sh IKT alal. Koolilõpetajate iseseisva otsustuse võime, innovaatsilisus, motiveeritus ja meeskonnatöö oskused ei vasta tänapäeva organisatsioonides nõutavate isiksuseomaduste nivoole.

Tööturul on liiga suur hulk kutsealase või eriharidusega inimesi, kelle risk töötuks jääda on ülisuur ning võime kohaneda muutuva majanduse nõuetega ilma tõhusa koolitusega töökohal või erialases täiskasvanuõppes väga väike. Suurim on töötus 24-35 aastaste erialase või kutseharidusega inimeste seas, ulatudes 70 000 inimeseni. Ilma põhiharidusega töötajate hulk Eestis on 14%.

DIGIKULTUURI KUJUNEMINE EESTI KULTUURIRUUMI OSAKS

Kontekst. Haridusel on nii isiksuslik, kultuuriline kui ka ühiskondlik väärtus, mis on omavahelistes vastuolulistes vastastikustes suhetes. Ühiskond (majandus, poliitiline elu jne) ulatub haridusse üksnes kultuuri vahendusel - ajalooliselt kujunenud ja ajas muutuvate narratiivide, käitumusmudelite, rituaalide, eeskirjade, piltide, skeemide, muusika jms kujul, kusjuures isiksuse kujunemine on võimalik üksnes kultuuriseoste läbi. Haridusprotsessid on paratamatult kultuuriprotsessid. Haridus on seotud ühiskonna poolt seadustatud ja institutsionaliseeritud kultuurimudelite edasiandmise, tõlgendamise ja edasiarendamisega, kujundamiseks õpilaste personaalseid mentaalseid mudeleid.

Hariduse (õppimise) kaudu kanduvad põlvest põlve kultuuris loodud märkide süsteemid (keeled) ning kultuuritekstide loomise, lugemise ja tõlgendamise oskused. Nende oskuste loov kasutamine võimaldab kultuuris uute ühiste tähenduste pidevat kujunemist, aidates samas säilitada nii rahvuskultuuri kui vähemuskultuuride sisemist sidusust. Lõppkokkuvõttes seostatakse hariduse abil kultuur individuaalse eneseteadvusega, mis on aluseks identiteedi väljakujunemisele. Võimaldades ühiskonna pealekasvatatel põlvkondadel ja uutel liikmetel kujundada oma identiteeti ja suhestuda mineviku, oleviku ja tulevikuga, on haridus kultuuri kestlikkuse kõige olulisem mehhanism.

Hariduse, eriti humanitaarvaldkonna ainete (kirjandus- ja kunstiopetuse, keeleõppe, ajaloo ja usundiõpetuse) kaudu omandatakse oskus tõlkida ja seletada ka teiste kultuuride tekste, märke ja tähendusi. Oma kultuuri ja teiste kultuuride mõistmine/tõlkimine on aluseks kultuuridevahelisele dialoogile ning kultuurilise mitmekesisuse väärtustamisele, milleta pole mõeldav Eesti osalemine Euroopa ja maailma kultuuriruumis.

Eesti haridustraditsiooni seost Eesti ja Euroopa kultuuriruumiga iseloomustavad:

- Emakeele hea valdamise väärtustamine
- Suhteliselt hea võõrkeeleoskus
- Rahvusvähemuste koolide lõpetajate riigikeele oskuse paranemine
- Ajaloo väärtustamine
- Kunsti- ja muusikalise kasvatus väärtustamine
- Mitmekultuurilisus nii kogu haridussüsteemis kui koolide ja klasside/kursuste tasemel
- Süvenev rahvusvahelistumine
- Hea funktsionaalne ja ühtlane lugemisoskus, tiptasemel lugejate tagasihoidlik osakaal
- Kõrge matemaatiline ja loodusteaduslik kirjaoskus
- Digitaalse kirjaoskuse ja infotehnoloogiliste võimaluste kiire levik
- Venekeelsete koolide õpilaskonna suhteliselt kiirem kahanemine ning õpilaste nõrgemad õpitulemused eesti õppekeele koolidega võrreldes
- Õpilaste suhteliselt vähene õpimotivatsioon ja koolimeeldivus

Kuna haridussüsteem toimib kultuuriväljal, peegeldub temas kultuuri üldine seisund ja muutused. Eesti inimarengu aruande 2009 põhjal on Eesti elanikkond teiste EL riikidega võrreldes suhteliselt aktiivne kultuuritarbija ja sarnaneb selles suhtes Põhjamaadega. Ligi neljandikku elanikkonnast iseloomustab kultuuritarbimise lai amp-luaa, kultuurikauged inimesi on alla viiendiku. Rahvusvahelises võrdluses on Eesti inimesed usukauged-ratsionalistlikud, eneseväljendusväärtuste ees domineerivad selgelt toimetulekuväärtused,

mis inimeste kindlustunde suurenedes hakkavad taanduma. Arvatavalt on just hirm toimetuleku pärast see tegur, mille tõttu on Eesti inimeste üldine rahulolu oma eluga *happy-planet-index*i põhjal teiste riikidega võrreldes madal.

Eestis on suhteliselt madal usaldusnivoo: inimeste enamikku usaldab üksnes ligi kolmandik, seega - domineerib inimestevaheline usaldamatus, kuigi viimase kümnekonna aasta kestel on ses suhtes toimunud positiivsed nihked. Eestis valitsevad väga suured erinevused meeste ja naiste väärtusorientatsioonides. Vahed algavad juba sellest, kui tähtsaks ülepea kultuuri peetakse ja millist kunstivaldkonda oluliseks peetakse.

Inimarengu aruande 2009 põhjal mängib kultuur naiste elus palju suuremat osa: meestest palju enam väärtustavad nad kirjandust ja teatrit, mehed ületavad naisi üksnes arvutikunsti ja multimeedia tähtsustamises. Ootuspäraselt leidub avara kultuuritarbimisega rühmas ülekaalukalt rohkem naisi, ja, vastupidi, kultuurikauges rühmas rohkem mehi.

Eestimaa naiste väärtussuundumustes on valitseval kohal keskkond, turvalisus ja hingeline tasakaal, meeste väärtuspilt on võimu- ja tehnoloogiakeskne. Need erinevused ei sõltu oluliselt vanusest, kuigi noorem põlvkond on turumajanduslikule ühiskonnale iseloomulikult rohkem orienteeritud materiaalsele väärtustele ja naudivad.

Küllaltki erinev on ka eesti- ja venekeelsete elanike väärtuspilt: võrreldes eestlastega otsivad venelased rohkem hingelist tasakaalu ja nende väärtushoiakud on sotsiaalsema suunitlusega, eestlased seevastu hindavad kõrgemalt selliseid

väärtusi, nagu eneseteostus, vabadus, eneseausatus ja tarkus. Loomulikult peegelduvad ühiskonna, eriti lastevanemate väärtushoiakud ka koolis.

Mis puutub *on-line* üliintensiivset kasutust, siis on samast inimarengu aruandest teada, et Eesti õpilaskonna digikultuuri iseloomustab olemasolevate mentaalsete struktuuride reprodutseerimine, vähene loovus ja nõrk sotsiaalne suunitletus.

Need järeldused ei ennusta head ka Eesti kultuuri tulevikule. Samas demonstreerib rahvusvaheliste haridusuuringute toimumise fakt OECD seatud kriteeriumide alusel, et toimub liikumine maailmahariduse suunas. Seega ka kultuuri ühtlustumise suunas.

See tekitab pingeid eesti keele ja kultuuri hoidmise ja haridusprotsesside globaalse avatuse vahel, sellega seoses ka pikaajalise kultuurimälu ning kultuuri oleviku- ja tulevikuorientatsiooni vahel. Eriti teravalt avaldub see vastuolu kõrghariduse rahvusvahelistumise ja globaalse konkurentssivõime rõhutamise kontekstis.

Murettekitav on õpetajate ja õppurite vaheline digitaalse kirjaoskuse lõhe (õppijate kasuks) kui ka õpetajate ning lastevanemate teadmatus noorukite virtuaalmaailmas valitsevatest väärtustest, suhetest, võimalustest, riskidest ja ohtudest.

TALIS uuringust selgus, et Eesti õpetajate õpetamispraktikad on valdavalt traditsioonilised ja distants õpilastega suhteliselt suur. Siit tulenevalt valitseb oht, et koolis viljeldav õppimiskultuur jääb jalgu teadmushiskondade infokirjaoskuse (mitte segi ajada IKT valdamise tehnoloogilise oskusega) arendamisele orienteeritud sotsiaalkultuurilisele õppimiskultuurile.

ARENNGUT TOETAV HARIDUSKORRALDUS

Kontekst. Elukestva õppe süsteem hõlmab formaalset õpet selle erinevates liikides (üld-, kutse-, kõrg- ning täiskasvanuharidus) ning tasemetel (alus-, põhi-, kesk-, kõrghariduse tase), samuti mitteformaalset ja informaalset õpet.

Aastal 2000 võttis Euroopa Liidu ülemkogu vastu **Lissaboni strateegia**, milles seati eesmärgiks, et Euroopa Liit peab muutuma kõige konkurentsivõimelisemaks ja dünaamilisemaks teadmistel põhinevaks majanduseks maailmas, mida iseloomustab jätkuv majanduskasv, uute ja paremate töökohtade loomine ning suurem sotsiaalne sidusus. Selle strateegia oluliseks osaks on **Euroopa ühtse elukestva õppe ruumi väljaarendamine ja elukestva õppe süsteemide kujundamine liikmesriikides**. Oluliseks vahendiks selle eesmärgi saavutamisel on Euroopa ühtne elukestva õppe kvalifikatsiooniraamistik (EQF) (http://ec.europa.eu/education/pub/pdf/general/eqf/broch_et.pdf).

EQF keskmes on **õpiväljundite põhine** (kompetentsuspõhine) **läheneemisviisi**. Selle lähenemisviisi rakendamine tähendab olulist paradigmaatilist muutust nii õppekavaarenduses, õppekorralduses kui eriti õpitulemuste hindamises. Samas on üldise hinnangu kohaselt tegemist elukestva õppe süsteemi osi ja õppe erinevaid liike (formaal-

ne, mitteformaalne ja informaalne) siduva ühise keelega, mille valdamine on süsteemi tervikliku ja kvaliteetse toimimise oluliseks eelduseks.

EQF on erinevate kvalifikatsioonide (üldhariduse, kutsehariduse, kõrghariduse ning kutsekvalifikatsioonide (täiendus- ja ümberõppe kvalifikatsioonide)) võrdlusraamistik, mis seob omavahel EL riikide kvalifikatsioonisüsteemid ja seeläbi aitab eri maade kvalifikatsioonide vastastikku arusaadavaks ja võrreldavaks muuta, soodustades seega õppurite ning töötajate liikuvust. Seejuures mõistetakse **kvalifikatsioonina** ametlikult tunnustatud kompetentsust.

Oluliseks eesmärgiks on ka **mitteformaalse ja informaalset õppe tulemuste tunnustamine** kvalifikatsioonina või selle osana. Eeltoodud eesmärkide saavutamise olulise vahendina nähakse kõiki haridusliike ja -tasemeid hõlmavate (*overarching*) riiklike kvalifikatsiooniraamistike loomist ja rakendamist. Rahvusvaheline kogemus näitab riiklike kvalifikatsiooniraamistike tugevat siduvat ning terviklikku elukestva õppe süsteemi kujundavat toimet.

Kõrghariduse vallas realiseeritakse Euroopa ühtse elukestva õppe ruumi ideed **Bologna protsessi** raames ja kutsehariduse vallas **Kopenhaageni protsessi** raames. Nende protsesside oluliseks

osaks on varasemate õpingute ja töökogemuse (VÕTA) põhimõtete ning Euroopa arvestuspunktide akumulatsioonide ja ülekandmise süsteemide ECTS ja ECVET rakendamine. Bologna protsessi käigus on välja töötatud ka Euroopa ühtse kõrgharidusruumi (EHEA) kvalifikatsiooniraamistik (QF-EHEA). Euroopa Parlamendi ja Nõukogu soovitus EQF rakendamiseks (2008) sisaldab ka **kvalifikatsioonide usaldusvääruse ja kvaliteedi tagamise põhimõtteid**.

OLUKORD

Meil on olemas hariduse valdkonna **arengukavad ja strateegiad**:

- Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisala arengukava “Tark ja tegus rahvas” (libiseva intervalliga neljaks aastaks);
- Üldharidussüsteemi arengukava aastateks 2007 – 2013;
- Eesti kutseharidussüsteemi arengukava aastateks 2009 – 2013;
- Eesti kõrgharidusstrateegia aastateks 2006 – 2015;
- Eesti kõrghariduse rahvusvahelistumise strateegia aastateks 2006 – 2015;
- Eesti õpetajahariduse strateegia 2009 – 2013;
- Täiskasvanuhariduse arengukava aastateks 2009 – 2013.

Meil on **haridusseadustik**, mis koosneb Haridusseadusest ja erinevate õppeasutuse tüüpide (koolieelne lasteasutus, põhikool ja gümnaasium, kutseõppeasutus, rakenduskõrgkool, ülikool, huvikool, erakool) toimimist reguleerivatest seadustest. Vaid täiskasvanute koolituse seadus on valdavalt õppijakeskne, mitte õppeasutusekeskne. Selline haridusseadustiku ülesehitus ei soosi tervikliku elukestva õppe süsteemi kujunemist.

2007. aastal sõnastati Haridus- ja Teadusministeeriumi valitsemisala arengukavas “Tark ja tegus rahvas” eesmärgina: Kujundada terviklik kompetentsuspõhine kvalifikatsioonisüsteem. Meil on formaalselt olemas **Eesti kvalifikatioo-**

niraamistik (EKR), mis hõlmab üldhariduse, kutsehariduse ja kõrghariduse kvalifikatsioone ning kutsekvalifikatsioone (www.kutsekoda.ee). EKR loomise kogemus kinnitab, et kvalifikatsiooniraamistiku loomine ja arendamine on väga oluliseks elukestva õppe süsteemi osi siduvaks teguriks.

Meil on väljakujunenud **õppeasutuste võrk** (EHISe 2009/2010 a andmetel 638 koolieelset lasteasutust, 253 põhikooli, 240 gümnaasiumi, 51 kutseõppeasutust, 22 rakenduskõrgkooli, 9 ülikooli, 417 huvikooli, kelle pidajaks on kas riik, kohalik omavalitsus või eraisik). Täiskasvanute täienduskoolitusasutusi on üle 1000.

Meil on olemas **õpiväljundite põhised haridusstandardid**:

- Alushariduse riiklik õppekava;
- Põhikooli riiklik õppekava, põhikooli lihtsus-tatud riiklik õppekava;
- Gümnaasiumi riiklik õppekava;
- Kutseharidusstandard ja 53 kutsehariduse riiklikku õppekava;
- Kõrgharidusstandard;
- Kutsestandardid (nn II põlvkonna kutsestandardid).

Meil on erinevatel põhimõtetel üles ehitatud **õppekvaliteedi tagamise süsteemid** kõrghariduses (üles ehitatud Bologna protsessi käigus kokku lepitud põhimõtetel) ning kutsehariduses ja üldhariduses (õppeasutustes pidevalt toimuv sisehindamine, perioodiline välishindamine, juhtumipõhine riiklik järelevalve). Kvaliteedi tagamine kutsesüsteemis lähtub ISO 17924 (Üldnõuded isikute sertifitseerimisasutustele) nõuetest. Täiskasvanuhariduse süsteemis õppekvaliteedi tagamise süsteem praktiliselt puudub.

PROBLEEMID

Eesti haridussüsteemi osad (üldharidussüsteem, kutseharidussüsteem, kõrgharidussüsteem, täiskasvanuharidussüsteem) ja seda toetavad struktuurid (standardid, kvalifikatsioonisüsteem, kvaliteedikindlustus, sotsiaalset tuge ja kaitset pakuvad tugistruktuurid) pole vajalikul määral

seostatud ega toimi terviklikult. Eriti selgelt on see ilmnunud Eesti kvalifikatsioonide sidumise protsessis EQF-ga.

Formaalharidussüsteemis toimuv varane seleksioon ja eriti keskhariduse liigne diferentseeritus ning väga ebaühtlane kvaliteet pärsib oluliselt õpurite akadeemilist ja tööalast mobiilsust.

Viimasel 10 aastal pole vajalikul määral paranenud:

- Õppimise enne erialase hariduse omandamist pooleli jätjate määr (vt ka 1.osa, kuid siht peaks olema alla 9%);
- kutsekeskharidusest kõrgharidustasandile edasipääsemine

Kõigi formaalhariduse liikide puhul häirib ühekülgne kutseorientatsioon (*vocationalization*) – orienteerumine vaid tööturu nõudmistele, kusjuures ka see ei toimu süsteemselt.

Haridusstandardite mõju elukestva õppe süsteemi erinevate osade liidendamisel on sageli formaalne, sest õpiväljundite põhiste haridusstandardite rakendamine ei seonu sageli õpiväljundite põhise hindamisega.

Huvirühmade kaasatus standardiloomes protsess jätab tihti soovida; standardite rakendamise protsess on enamasti frontaalne, tavaliselt ei rakendata pilootprojekte; puudub standardi mõjude terviklik analüüs.

Kuigi viimasel kümnendil on kvaliteedi tagamisele hariduse erinevates liikides ja tasemetel pühendatud olulist tähelepanu, on kvaliteedi ebaühtlus õppeasutuste vahel suur. Enamikus õppeasutustes ei ole veel kujunenud arvestatavat **kvaliteedikultuuri**.

Üldhariduskoolides ja kutseõppeasutustes ei ole veel rakendatud standardipõhist koolitusluba süsteemi. Üldhariduskoolides on kujunenud hirm igasuguse välishindamise, sh riigieksamite ees on peamisi takistusi, miks koolis ei saa pühendada lapse arengule, sh riiklike õppekavade ideoloogiat ellu viia. Suures ja anonüümses süsteemis kaovad laps ja kool ära.

Vene õppekeele kool, eriti üldhariduskool, moodustab formaalselt ühtses Eesti haridussüsteemis üsna isoleeritud toimiva alamsüsteemi ja ei oma selget tulevikuvisioni.

Riigikontrolli täiskasvanute täiend- ja ümberõppe auditi tulemused (<http://www.riigikontroll.ee/tabid/206/Audit/2155/Area/1/language/et-EE/Default.aspx#results>) näitavad, et täiskasvanute täiendus- ja ümberõppe korraldus ei ole süsteemne, läbi mõeldud ega toeta kvalifikatsiooni omandamist või selle täiendamist.

Haridusotsused, sh riiklik koolitustellimus ei põhine piisavalt uuringutel ja analüüsidel.

Õppeasutuste võrgu arenguga seotud probleemid:

- selgete printsiipide ja standardite puudumine;
- erivajadustega laste koolide puhul vastuoluline olukord. Ühelt poolt toimiv ideoloogia integreerida erivajadusega lapsi nii palju kui võimalik tavakoolidesse (kus on olemas ka õppekava kohandamise võimalused); teisalt arendatakse edasi erikoolide võrgustikku, mis hinnanguliselt ületab vajaduse (koolide säilitamise ja paisutamise tendents jms). Halvaks tagajärjeks on segregatsioon: tavaliste, kuid käitumishäiretega või õpiraskustega laste sildistamine ja tavakoolidest erivajadustega koolidesse saatmine;
- täiskasvanute koolitusasutuste võrk on liiga liberaalselt arenenud, mis toob kaasa lõhe koolituse pakkumise ja nõudmise vahel ning võib mõjutada nõudmist; pakkumine peab olema strateegilisemalt suunatud, sh riikliku koolitustellimuse kaudu.

Rahastamise probleemid:

- kõrghariduse kvaliteedi parandamiseks magistriõppe kohtade riigitellimuse oluline suurendamine;
- alusharidus, mis kipub tasuliseks muutuma, peab kohustuslikus osas olema riigi poolt fiinantseeritud nagu põhihariduski.

OLULISEMAD ALLIKAD

- Education and Research 2007-2012. Development Plan. Finnish Ministry of Education. Helsinki, 2007
- Education at Glance 2010. OECD Indicators, OECD, Paris, 2010
- Europe 2020. Background Information for the Informal European Council. EU, 11.02.2010
- Progress Towards the Lisbon Objectives in Education and Training (2009). Indicators and benchmarks. Commission of the European Communities. Commission staff working document. Publication is based on document SEC(2009)1616
- Tark ja tegus rahvas. Haridus- ja teadusministeeriumi valitsemisala arengukava 2011-2014, Tartu, 2010
- Eesti õpetajahariduse strateegia 2009-2013.
- Key data on education in Europe 2009. European Commission. Published by the Education, Audiovisual and Culture Executive Agency, Brussels
- Loogma, K.; Kesküla, E., Roosipõld, A. (2010). The Transformation of the Teaching Profession in Estonia: Changes in Professionalism.

- Jaan Mikk, Marika Veissson, Piret Luik (eds). Estonian Studies in Education. Vol. 2. Peter Lang, pp 11-30.
- Loogma, K.; Ruus, V.-R., Talts, L., Poom-Valickis, K. (2009) Õpetaja professionaalsus ning tõhusama õpetamis- ja õppimiskeskonna loomine. OECD rahvusvahelise õpetamise ja õppimise uuringu TALIS tulemused. Tallinna Ülikooli haridusuuringute keskus.
- Wurzburg, G. (2010) Making reform happen in education. OECD. Making Reform Happen. Lessons from OECD countries, pp..
- A Family Affair: Intergenerational Social Mobility across OECD countries.(2010). OECD Economic Policy Reforms. Going for Growth, pp 181-198.
- OECD (2005) Teachers Matter. Attracting, Developing and Retaining Effective Teachers.
- OECD Public Governance Reviews. Estonia. Towards a single government approach. (2011)
- Õpetaja esmaharidus. Olukord ja probleemid 21. sajandi algul. (2010) Koostajad Viive-Riina Ruus ja Ene-Silvia Sarv. Tallinn Ülikool.

LISA 1

HARIDUSSTRATEEGIA KOOSTAMISE LÄHTEÜLESANNE

Juhtkomisjoni poolt heaks kiidetud 25.01.2010

1. TAGAPÕHI

11. novembril, 2008 esitas Eesti Koostöö Kogu Eesti Vabariigi Riigikogule ning Haridus- ja Teadusministrile Harta Ettepaneku töötada välja ja võtta Riigikogus vastu Eesti pikaajaline haridusstrateegia. Vastava ettepanekuga ühines ka Eesti Haridusfoorum. Eesti hariduse pikaajalist arengut käsitles Riigikogu riiklikult tähtsa küsimusena 13. novembril, 2008. aastal. Riigisekretäri 27 novembri 2009 käskkirjaga nr 55 otsustati rahuldada Eesti Koostöö Kogu taotlus nr 1.5.0107.09-0050 projektile "Partnerlus Eesti pikaajalise haridusstrateegia (elukestva õppe strateegia) koostamiseks" (edaspidi projekt).

Vastavalt kolmepoolsele kokkuleppele 9.septembrist, 2009 moodustas haridus- ja teadusminister oma 11.jaanuari 2010 käskkirjaga nr 13 juhtkomisjoni Eesti haridusstrateegia (edaspidi "strateegia") väljatöötamiseks. Juhtkomisjoni kuuluvad Eesti Haridusfoorumi, Eesti Koostöö Kogu ja Haridus- ja teadusministeeriumi esindajad. Juhtkomisjoni ülesanneteks on haridus- ja teadusministri käskkirjaga määratud: "1 - töötada välja Eesti haridusstrateegia 2020; 2 - esitada haridus- ja teadusministrile haridusstrateegia projekt 1. juuliks 2011.a."

2. EESMÄRK

Projekti eesmärgiks, vastavalt EKK taotlusele on "Eesti haridusstrateegia väljatöötamine, mis seotaks juba kehtivates arengukavades sätestatu ning pakuks kooskõlastatud lahendusteid Eesti haridussektori võtmeteemade osas". Strateegia haarab kogu elukestva õppe spektrit ja on suunatud Eesti konkurentsivõime suurendamisele ning inimeste elukvaliteedi tõstmisele.

3. PÕHIMÕTTED

Haridusstrateegia väljatöötamisel lähtutakse järgmistest põhimõtetest

Strateegia suunitlus. Tänane Eesti haridussektor on väljakujunenud ja toimiv süsteem. Seetõttu ei vaja me kõikehõlmavat või süsteemi aluseid uuendavat hariduse arengukava.

Vaja on strateegiat, mis oleks selgelt fokusseeritud haridussektori võtmeteemadele - teemadele, kus on senise arengu käigus ilmnunud vastuolud või probleemid ning mille lahendamiseks olulisel määral sõltub Eesti hariduse ja kogu meie ühiskonna jätkusuutlikkus ja konkurentsivõime.

Võtmeteemad. Võtmeteemade puhul on eelistanud tegemist mitmeid haridusastmeid läbiva

teemadega, need on teemad, mille puhul on ilmenud vastuolu või ebasoovitatav arengutrend ning mis seetõttu vajaks korrigeerimist.

Tegemist ei ole haridussektori spetsiifiliste küsimustega vaid Eesti üldist arengut mõjutavate teemadega – näiteks: Eestile sobiva haridusastutuste võrgu kujundamine; efektiivsust toetava ja võrdseid võimalusi tagava hariduse rahastamis- mudeli väljatöötamine; õiglase juurdepääsu tagamine Eesti haridussektoris koos tekkinud barjääride vähendamiseks; sisemise ja välise kvaliteedikindlustuse juurutamine kõigil haridusastmetel; keskkonna ja tingimuste loomine haridusinnovatsioonide juurdamiseks jms. Strateegia võtmetee- made arv võiks olla kuni 10.

Rahvusvaheline kontekst. Nii võtmetee- made määramisel kui strateegia kujundamisel tuleb lähtuda asjaolust, et Eesti haridus ei ole suletud süsteem, me oleme osa laiematest arengutest nii Euroopas kui kogu maailmas.

Nende arengute teadmise ja arvestamine on oluline eeldus asjakohase strateegia loomiseks Eesti jaoks. Võtmetee- made määramise aluseks on Eesti haridustegelikkuse erinevate aspektide võrdlemine muu maailma arengutega.

Innovatsioon ja konkurentsivõime. Mitmete olu- liste haridusnäitajate osas kuulub Eesti täna maa- ilma tippu. Strateegia peab aitama säilitada meie traditsioonilisi tugevusi ning pakkuma innovaatilisi lahendusi Eesti jaoks vastuoluliste teemade või “pudelikaelte” osas.

Strateegia realiseerimine peab parandama Eesti positsiooni rahvusvahelises võrdluses, suu- rendama meie haridussektori efektiivsust ja uuendusmeelsust, tõstma haridusprotsessi osapoolte rahulolu, aitama kaasa Eesti **inimeste elukvali- teedi tõusule**.

Andmepõhisus. Nii võtmetee- made määramine kui strateegia loomine peab toetuma usaldusväär- sele andmestikule ning pädevatele eksperthinnan- gutele.

Kuigi strateegia kujundamine ei sisalda origi- naaluuringute läbiviimist, on nii Eesti kohta käiva kui rahvusvahelisi arengutrende kirjeldava and-

mestiku koondamine ja korrastamine kogu stra- teegiaprotsessi oluline koostisosa.

Strateegia väljatöötamisel tehtavad valikud ja otsused peavad olema tõenduspõhised, toetuma selle valdkonna rahvusvahelisele ekspertiisile ning olema poliitiliselt sõltumatud.

4. TEGEVUSED

Strateegia väljatöötamise käigus toimub töö viies tegevussuunas:

- 1-strateegia ettevalmistamine;
- 2-analüüside läbiviimine;
- 3-kaasamine ja teavitustegevused;
- 4-strateegia koostamine;
- 5-projekti administreerimine.

Tööjaotus tegevuste läbiviimisel on järgmine:

Juhtkomisjon:

- võtab vastu projekti sisu määravad otsused - võtmetee- made määramine, konkursi- tulemuste kinnitamine, ekspertgruppide moodustamine, raportite vastuvõtmine jms;
- osaleb projektiga seotud aruteludel ja esit- lustel;
- kiidab heaks strateegia vaheversioonid ja lõppversiooni.

Projekti koordinaator:

- on projekti sisuliseks kontaktisikuks suhetes ekspertidega, selgitab I etapi ekspertidele ja II etapi ekspertgruppidele nende ülesandeid jms;
- juhib projektiga seotud üritusi (ümarlauad, konverentsid);
- võtab vastu ekspertide ja ekspertgruppide ra- portid ja esitab need juhtkomisjonile;
- koostab strateegia vahe- ja lõppversioonid ning esitab need juhtkomisjonile läbivaata- miseks.

Projekti raames läbiviidavad tegevused on kavan- datud paralleelsetena, tegevuste sisu ja orientee- riv ajagraafik on järgmine:

TEGEVUSSUUND 1: STRATEEGIA ETTEVALMISTUS

Toimumise aeg: november 2009 – jaanuar 2010

Tegevussuuna 1 raames moodustatakse strateegia juhtkomisjon, koostatakse lähteülesanne ning arutatakse see läbi strateegiat algatanud osapool- tega (HTM, HF,EKK), koostatakse kava vajalike analüüside läbiviimiseks ning otsustatakse ana- lüüsietaapi korraldus. Samuti määratletakse töö- korralduse alused strateegia koostamiseks ning valitakse projekti koordinaator.

TEGEVUSSUUND 2: ANALÜÜSIDE LÄBIVIIMINE

Toimumise aeg: veebruar 2010 – märts 2011

Tegevussuuna 2 ülesandeks viia läbi analüüsid ning nende põhjal määratleda Eesti hariduse võt- metee- made, millele loodav haridusstrateegia hak- kab keskenduma. Võtmetee- made määramisel tuleb lähtuda Eesti ühiskonna arengutrendidest, hariduse hetkeseisust ja arengusuundadest, mida hinnatakse nii rahvusvahelises võrdluses kui sise- riiklikus kontekstis, Eesti ja teiste riikide arengu- kavandamise kogemusest hariduse valdkonnas.

Tegevussuund 2 koosneb kahest etapist. Esi- mese etapi (ajavahemik **veebruar 2010 – septem- ber 2010**) jooksul viiakse läbi järgmised tegevu- sed:

- Eestis juba kehtivate ning haridussektorit puudutavate poliitikadokumentide ja arengu- strateegiate ja nende tulemuslikkuse analüüs. Väl- jund: ülevaade kehtivates dokumentides ja arengukavades hariduse osas sätestatust koos ettepa- nekutega koostatava strateegia osas.

- Eestis haridusstatistika ning haridusuu- ringute ja –võrdluste analüüs. Väljund: ülevaade statistikaga ja uuringutega kaetud teemadest, probleemsete arengutrendide ja vastuolude välja- toomine koos ettepanekutega nende käsitlemiseks koostatavas strateegias.

- Läbiviidud analüüsidel põhinev esmane ettepanek strateegia võtmetee- made määrami- seks koos vastavate põhjendustega. Analüüsi val-

mistab ette koordinaator ning selle viib läbi juht- komisjon.

- Strateegia võtmetee- made puudutava et- tepaneku läbiarutamine ümarlaual, kus osalevad Eesti haridussektori oluliste osapoolte esindajad. Ümarlaua korraldab EKK, selle viib läbi koordi- naator, osalevad juhtkomisjoni liikmed. Vajadusel toimub mitu ümarlauaarutelu.

- Strateegia võtmetee- made määramine koos põhjenduste väljatoomisega iga teema osas. Valmistab ette koordinaator, viib läbi juhtkomisjon.

Tegevussuuna 2 teise etapi (ajavahemik **sep- tember 2010 – märts 2011**) jooksul viiakse läbi järgmised tegevused:

- I etapi käigus määratletud võtmetee- made osas rahvusvahelisi arengutrende kirjeldava andmestiku kogumine ja analüüs.

- I etapi käigus määratletud võtmetee- made osas teiste riikide arengueesmärkide ja stra- teegiate võrdlev analüüs.

Tegevussuuna 2 tegevusi viivad läbi juhtko- misjoni poolt valitud eksperdid. EKK sõlmib eks- pertidega töövõtulepingud. Tööülesanded eksper- titele täpsustab ja selgitab projekti koordinaator. Ekspertide töö tulemused (raportid) võtab vastu koordinaator ning esitab need heakskiitmiseks juhtkomiteele. Ekspertide tööperiood kestab veeb- ruarist oktoobrini 2010.

Lähtudes vajadusest saada laiemat analüü- tilist tausta koostatavale strateegiale taotletakse juhtkomisjoni otsusega lisavahendeid lisas 1 loe- letud tegevuste läbiviimiseks.

TEGEVUSSUUND 3: KAASAMINE JA TEAVITUSTEGEVUS

Aeg: märts 2010 – aprill 2011

Juhtkomisjoni poolt heakskiidetud strateegia lähteülesanne, strateegia kavand ja lõppversioon avalikustatakse. Viiakse läbi arutelud Eesti hari- dussektori oluliste osapooltega – kutsealaliidud, õpilaste ja üliõpilaste esindusorganisatsioonid, õppeasutused, erakonnad jt. Kasutatakse välis- ekspertide hinnanguid.

EKK osapooltest ja teiste huvitatud organisatsioonide esindajatest moodustatakse haridusstrateegia ümarlaud. Ümarlauale esitatakse arutamiseks ja ettepanekute tegemiseks haridusstrateegia koostamise jooksul valminud dokumendid – strateegia lähteülesanne, võtmeteemade kirjeldus, strateegia kavand. Ümarlraul tehtud ettepanekuid arvestatakse strateegia väljatöötamisel.

Avalikustamise ja arutelud korraldab EKK. Aruteludel osalevad juhtkomisjoni liikmed, projekti koordinaator, EKK esindajad. Aruteludel tehtud ettepanekud koondab ja esitab juhtkomisjonile seisukohavõtuks projekti koordinaator.

TEGEVUSSUUND 4: STRATEEGIA KOOSTAMINE

Aeg: mai 2010 – juuni 2011

Tegevussuuna 4 käigus moodustatakse iga võtmeteema läbitöötamiseks ekspertgrupp. Tegevussuuna jooksul viib ekspertgrupp läbi järgmised tegevused:

- Eesti seisundi kirjeldus vastava võtmeteema osas (toetudes mh tegevussuuna 2 käigus kogutud andmetele ja analüüsidele).
- Võimalike arenguteede (jätkustenaarium + alternatiivid) läbikaalumine ning nende mõju analüüs Eesti haridussektori ja kogu ühiskonna arengule.
- Soovitava arengutee valik koos põhjenduste väljatoomisega.
- Soovitava arengutee kirjeldus haridusstrateegia kontekstis: eesmärgid, tegevused, ressursid jne.

Ekspertgruppid moodustab juhtkomisjon, töövõtulepingud ekspertgruppide liikmetega sõlmib EKK. Ekspertgruppide tööülesandeid selgitab ja täpsustab koordinaator. Ekspertgruppide raporti võtab vastu koordinaator ja esitab selle heakskiitmiseks juhtkomisjonile. Ekspertide tööperiood kestab septembrist 2010 kuni maini 2011.

Ekspertgruppide ettepanekute omavaheliseks läbiarutamiseks ja kooskõlastamiseks toimub jaanuaris 2011 ekspertgruppide konverents. Konverentsi korraldab EKK, selle viib läbi koordinaator, osalevad juhtkomisjoni liikmed.

Arvestades ekspertgruppide ettepanekuid,

samuti ümarlraul ja avalikul arutelul tehtud ettepanekuid koostab koordinaator strateegia lõppversiooni ning esitab selle heakskiitmiseks juhtkomisjonile. Juhtkomisjoni poolt heakskiidetud strateegia esitatakse koos seletuskirjaga 1.juuliks 2011 haridus- ja teadusministrile.

TEGEVUSSUUND 5: PROJEKTI ADMINISTREERIMINE

Projekti administreerimist korraldab Eesti Koostöö Kogu. Koostöö Kogu:

- koostab projekti eelarve, määrab projekti raames tehtava töö tasustamise alused ning sõlmib vastavad lepingud, korraldab projekti raamatupidamist, suhtleb projekti rahastajaga;
- tagab projekti tehnilise teenindamise (dokumentatsioon, ruumid jms);
- viib läbi vajalikud konkursid;
- kindlustab projekti avalikkussuhted.

Täiendavat finantseerimist taotletakse järgmiste strateegia koostamiseks vajalike tegevuste läbiviimiseks:

Haridussektori erinevate arengustrateegiate ja poliitikadokumentide analüüs rahvusvahelises võrdluses. Väljund: ülevaade, kus esitatakse kokkuvõtte EL poliitikatest ning eri riikide strateegiast, tuuakse välja kesksed/tüüpilised teemad ja eesmärgiseaded, mida teiste riikide strateegiad käsitlevad, tehakse ettepanekuid Eesti jaoks koostatava strateegia osas (nn poliitiline kontekst ja teiste riikide kogemused).

Rahvusvahelise haridusstatistika (UNESCO, OECD, Eurostat jt) raames kogutud võrdlusandmete süstematiseerimine. Väljund: Eesti positsiooni väljatoomine erinevate haridusnäitajate osas koos osundustega Eesti tugevustele ja probleemsetele või lahendamist ootavatele küsimustele (Eesti võrdluses teiste riikidega).

Rahvusvaheliste võrdlusuuringute (PISA, TIMSS, TALIS jt) tulemuste analüüs. Väljund: Eesti positsiooni väljatoomine rahvusvahelises võrdluses koos osundustega Eesti jaoks probleemsetele või lahendamist ootavatele küsimustele (Eesti võrdluses teiste riikidega).

LISA 2

STRATEEGIA TOETAV HARIDUSSTATISTIKA JA RAHVUSVAHELINE HARIDUSVÕRDLUS

Tabel 1 ÕPILASTE ARVU MUUTUS ÜLDHARIDUSE PÄEVAÕPPES EESTI- JA MUUKEELSES KOOLIS 1991-2010

(Allikas: EHIS)

	Kokku	Eesti õppekeel	Muu õppekeel
1991	217011	137300	79711
1993	209016	138996	70020
1995	214562	145276	69286
1997	217501	151478	66023
1999	215841	154747	61094
2001	207612	153304	54308
2003	192570	146169	46401
2005	173822	136036	37786
2008	147519	118889	28630
2010	138448	111384	27064

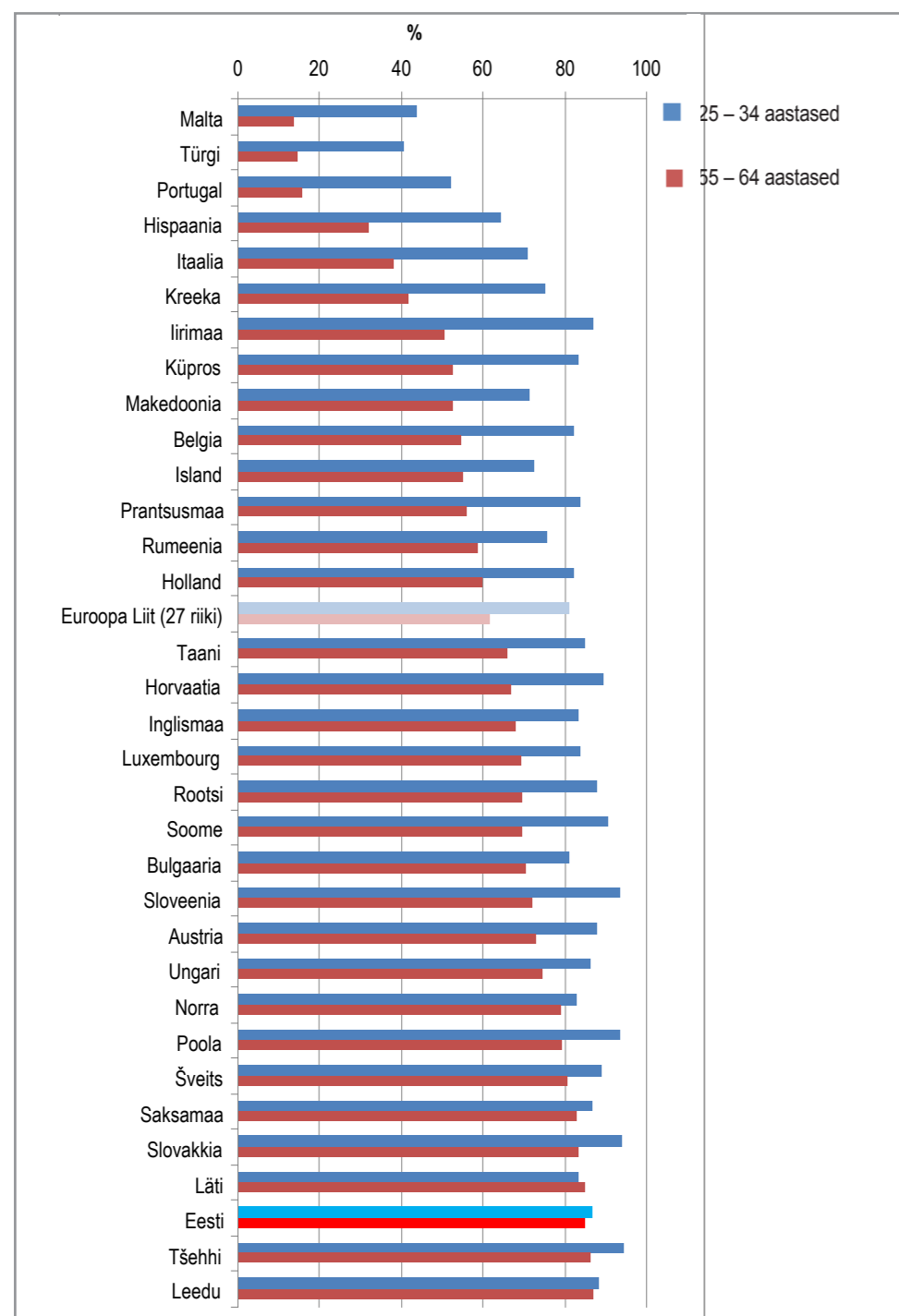
Tabel 2 TÖÖTUS SÕLTUVALT HARIDUSTASEMEST EESTIS 2009 JA 2010

(Allikas: Statistikaamet, Tööjõuuring)

Haridustase	2009			2010		
	Tööjõud, (tuhad)	Töötud, (tuhad)	Töötute osakaal (%)	Tööjõud, (tuhad)	Töötud, (tuhad)	Töötute osakaal (%)
Kokku	690,9	95,1	13,8%	686,8	115,9	16,9%
Esimese taseme haridus või madalam	72,6	20,7	28,5%	67,6	20,9	30,9%
Teise taseme haridus, teise taseme järgne ning kolmanda taseme eelne haridus	372,3	59	15,8%	377	72,6	19,3%
...sh üldkeskharidus	155,6	23,4	15,0%	156,2	29,1	18,6%
...sh kutseharidus	708,8	66,3	9,4%	220,8	88,4	40,0%
Kolmanda taseme haridus	246	15,3	6,2%	242,2	22,4	9,2%
...kõrgharidus, magistri- ja doktorikraad	177,8	9,1	5,1%	175	14,7	8,4%

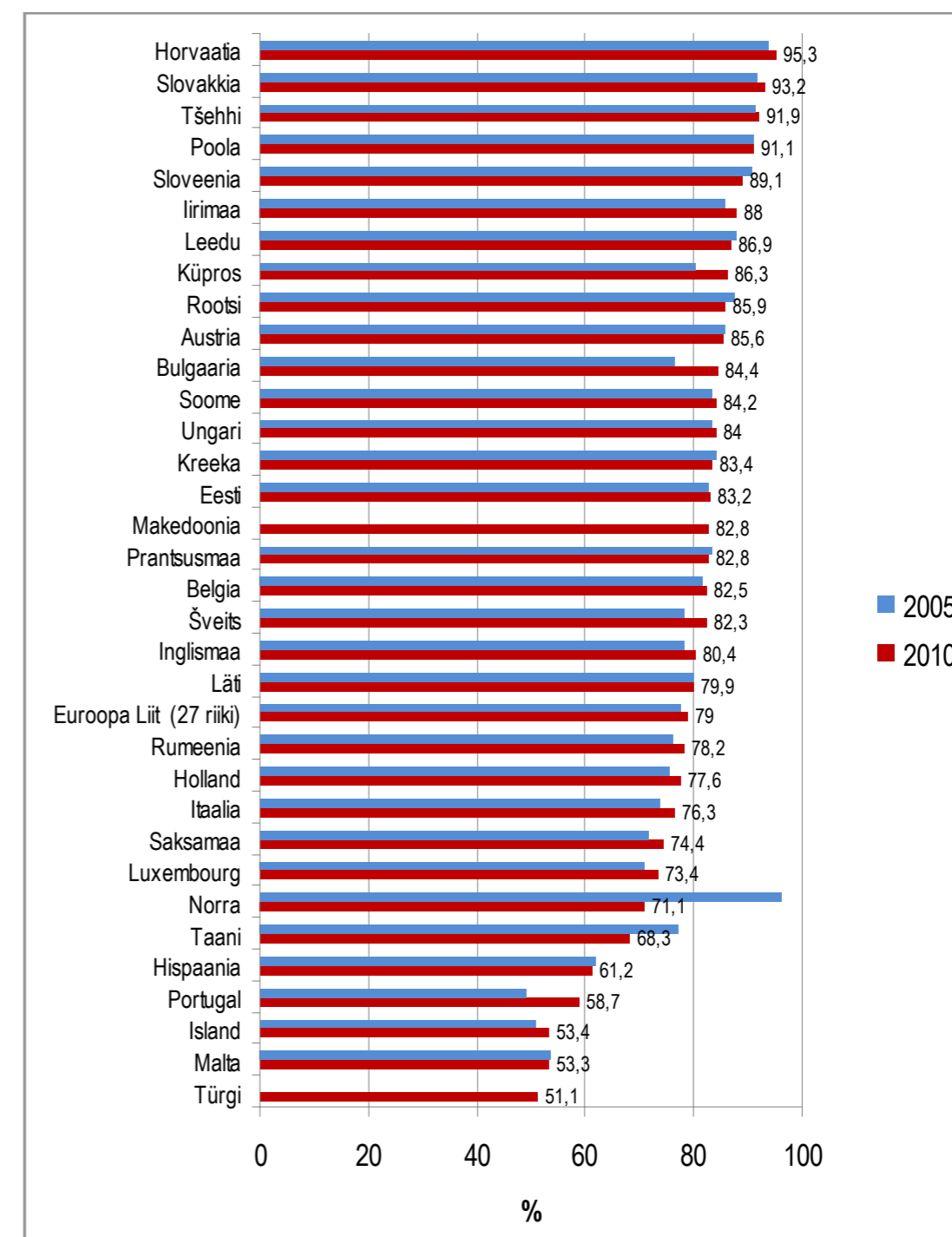
Joonis 1 VÄHEMALT KESKHARIDUSEGA ELANIKE OSAKAAL VANUSEGRUPPIDES 25-34 JA 55-64 AASTAT VALITUD RIIKIDES 2010. AASTAL

(Allikas: Eurostat, juuni 2011)

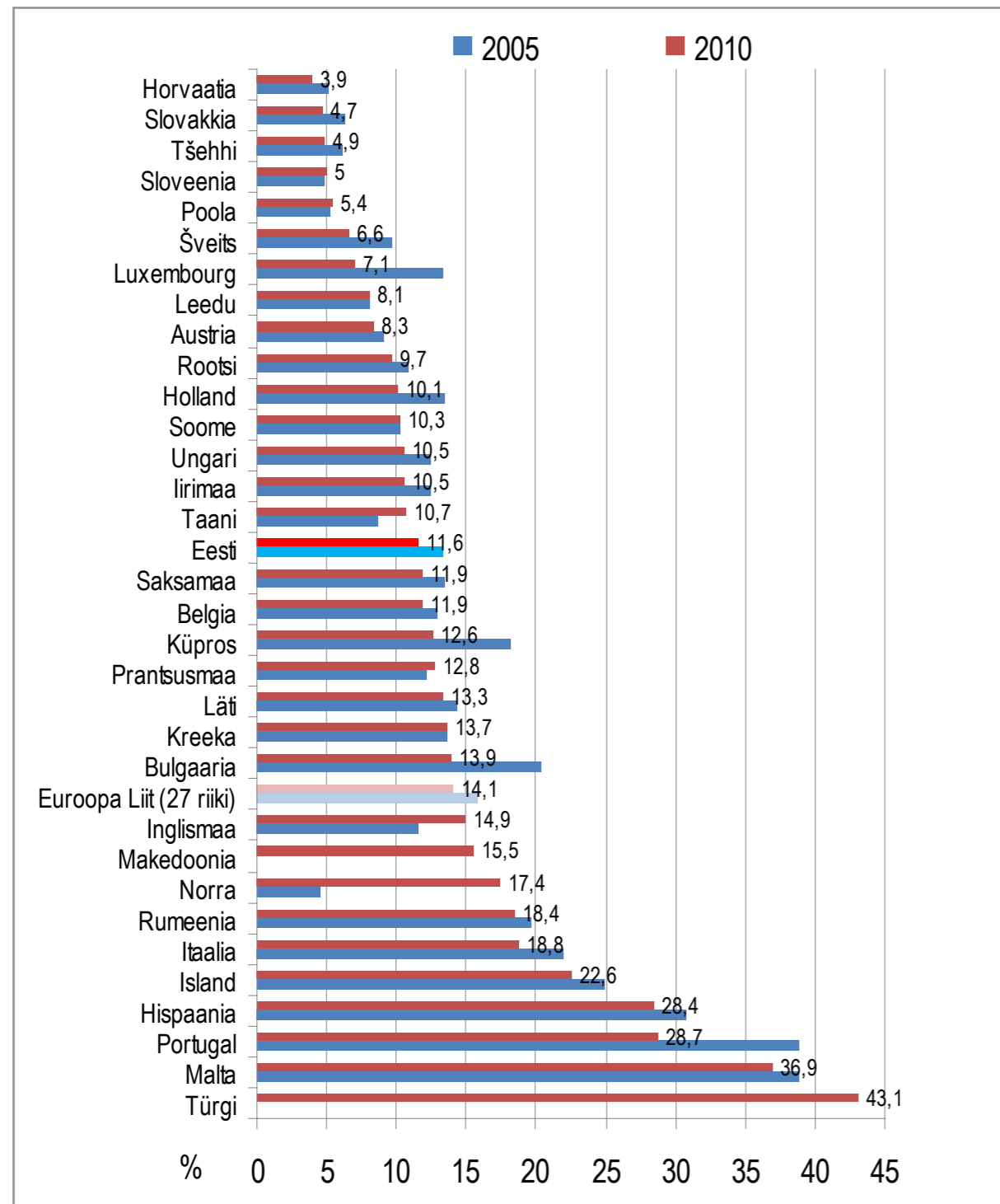
Joonis 2 VÄHEMALT KESKHARIDUSEGA (SH KUTSEKESKHARIDUSEGA) NOORTE OSAKAAL VANUSERÜHMAS 20-24 AASTAT VALITUD RIIKIDES 2005. JA 2010. AASTAL

(Allikas: Eurostat, juuni 2011)

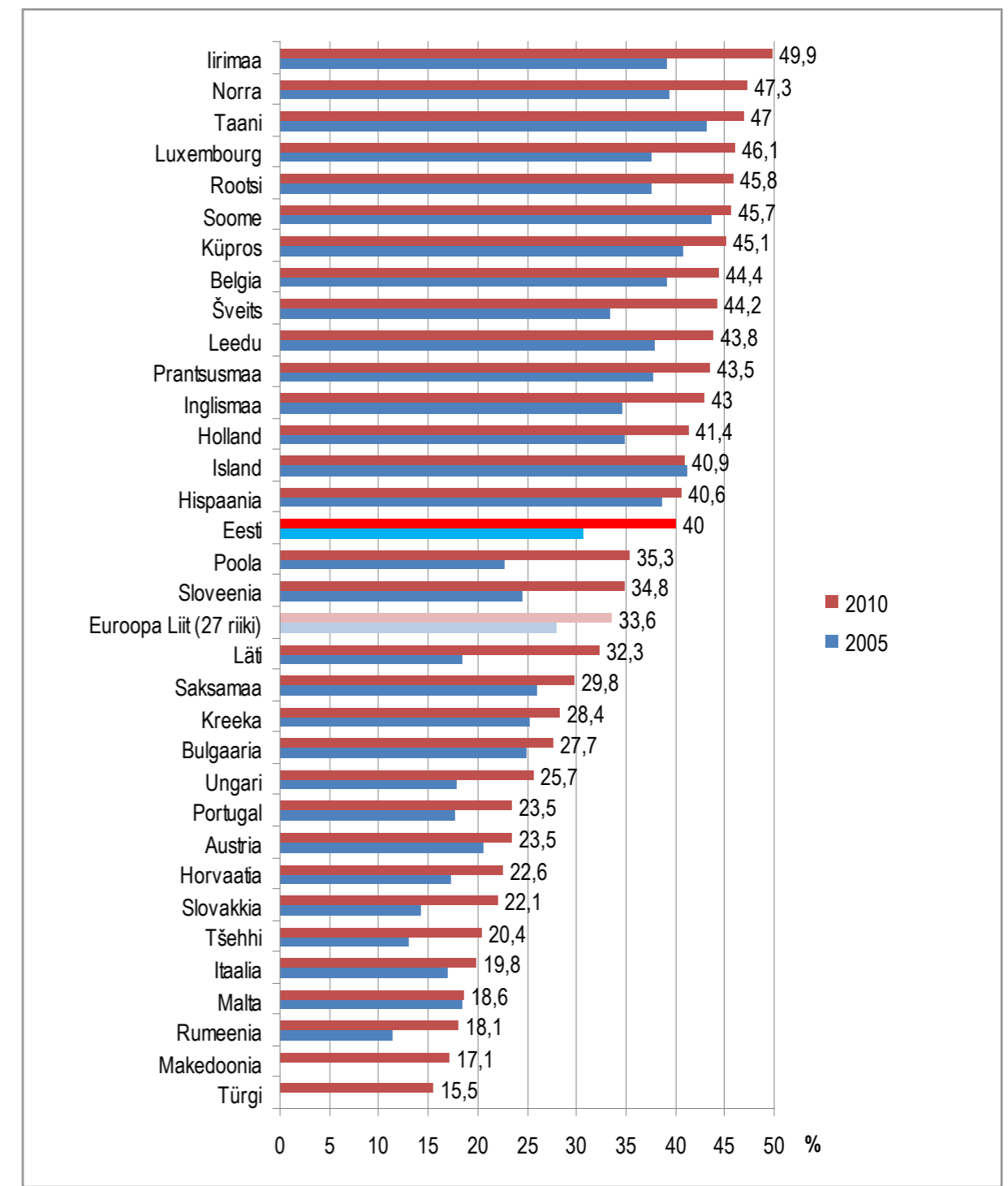
Joonis 3 MADALA HARIDUSTASEMEGA MITTEÕPPIVATE NOORTE OSAKAAL EAGRUPIS 18-24 A VALITUD RIIKIDES 2005. JA 2010. AASTAL

(Allikas: Eurostat, juuni 2011)

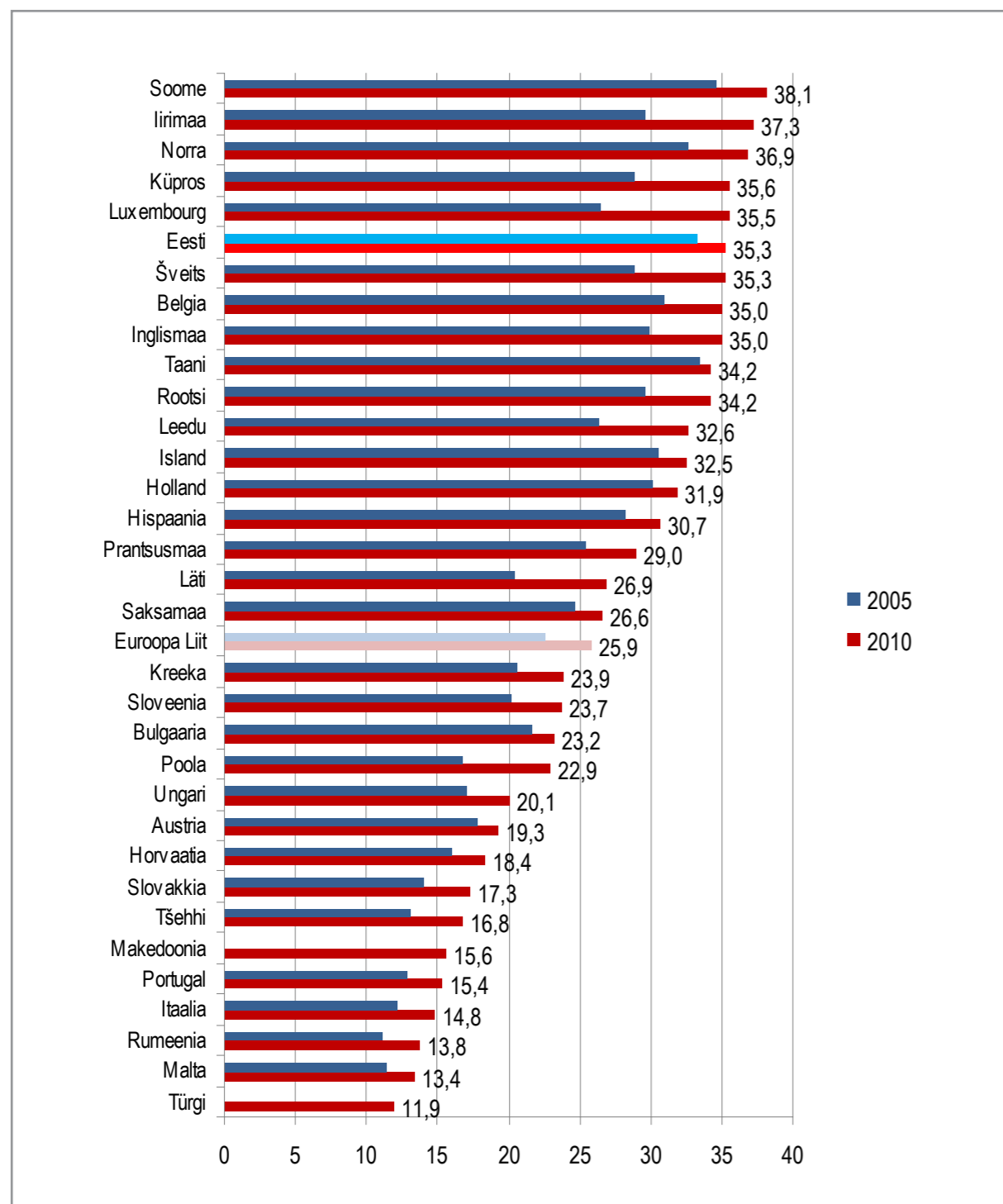
Joonis 4 KÕRGHARIDUSEGA INIMESTE OSAKAAL EAGRUPIS 30-34 AASTAT VALITUD RIIKIDES 2005. JA 2010. AASTAL

(Allikas: Eurostat, juuni 2011)

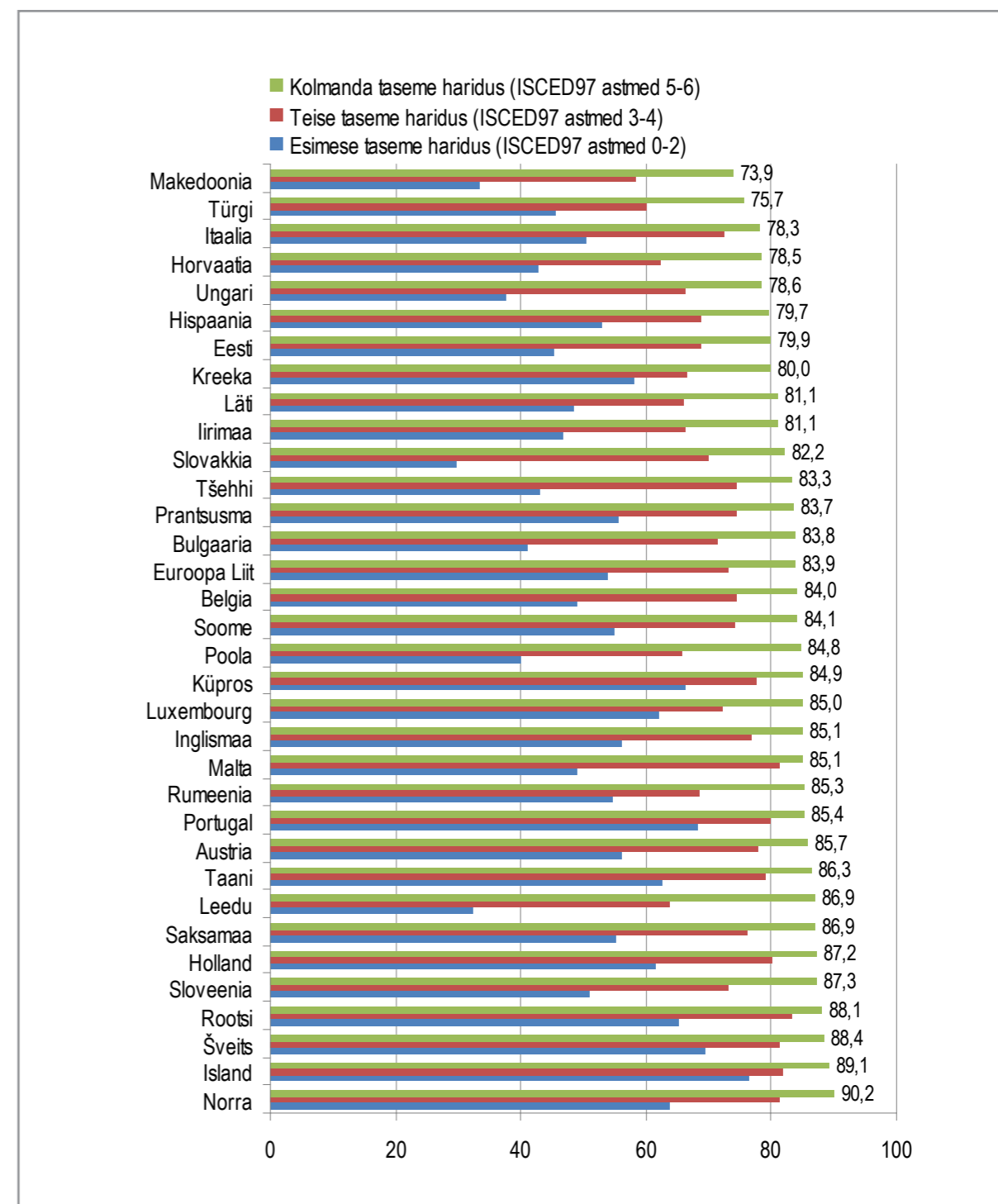
Joonis 5 KÕRGHARIDUSEGA INIMESTE OSAKAAL 25 – 64 AASTASTE EAGRUPIS 2005. JA 2010. AASTAL

(Allikas: Eurostat, juuni 2011)

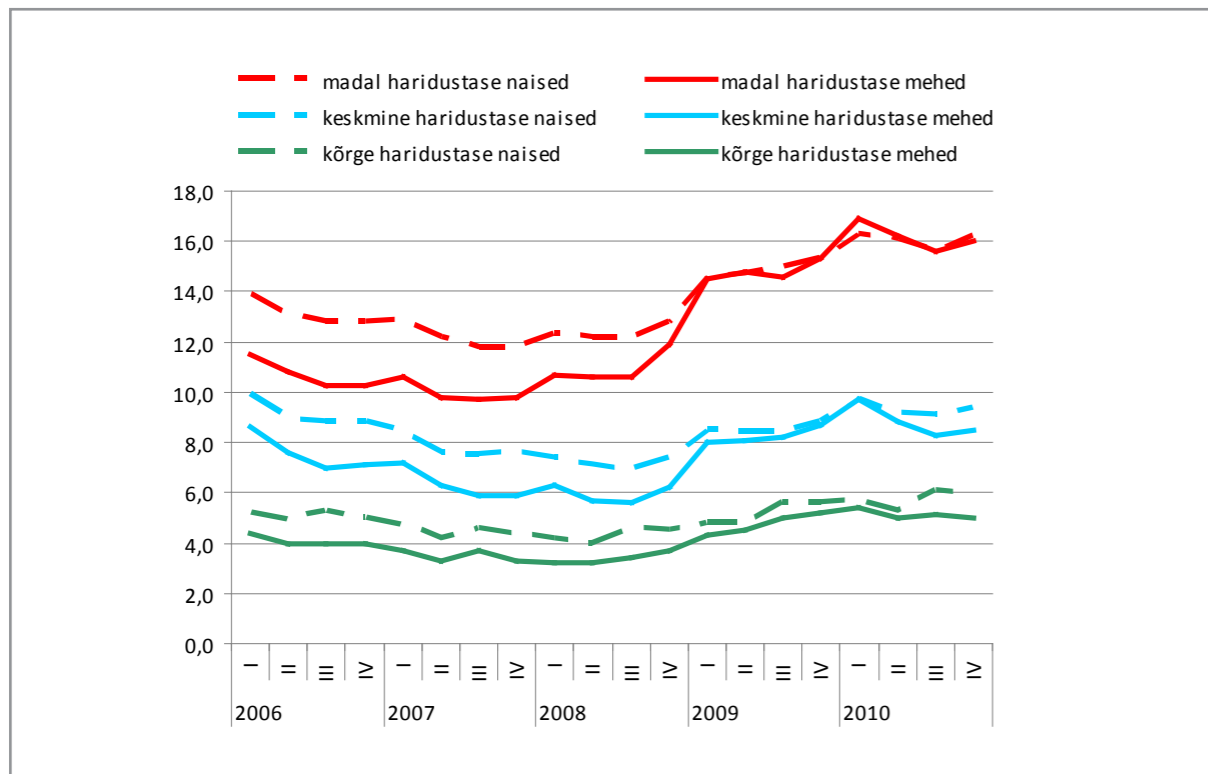
Joonis 6 TÖÖHÕIVE MÄÄR SÕLTUVALT HARIDUSTASEMEST VALITUD RIIKIDES 2010. AASTAL

(Allikas: Eurostat, juuni 2011)

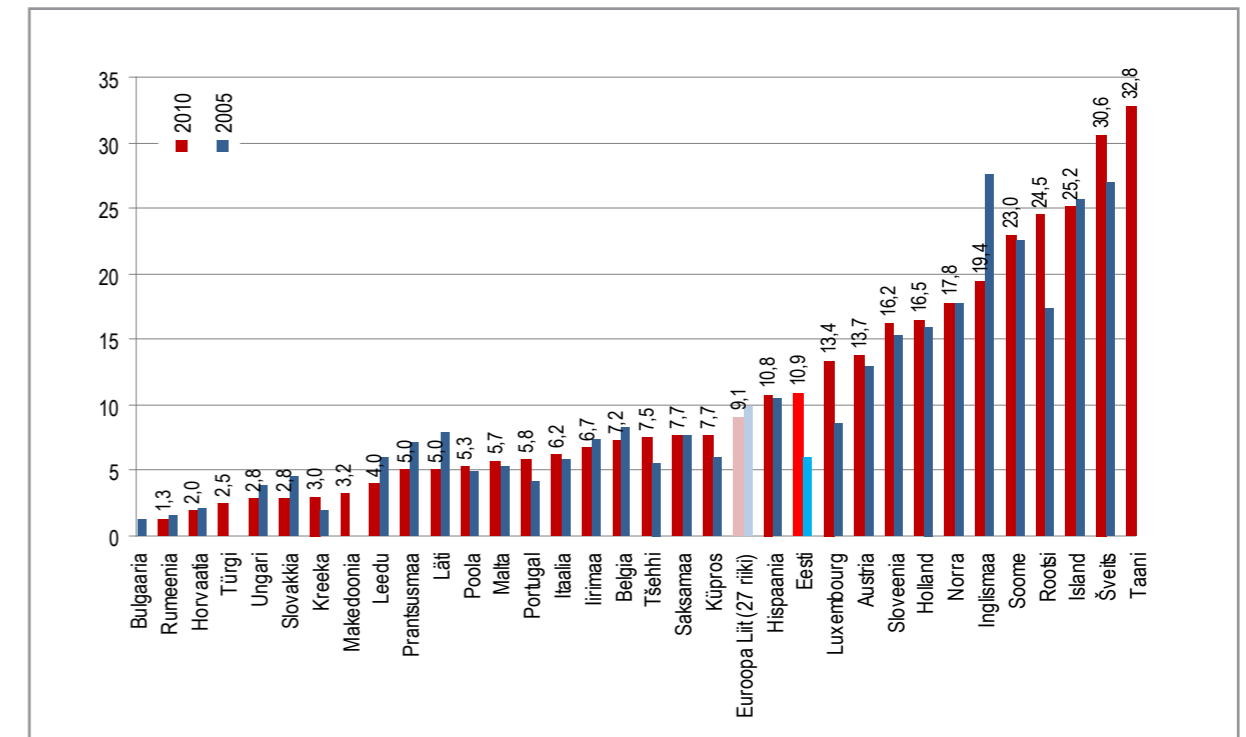
Joonis 7 HARIDUSTASE JA TÖÖTUSE MÄÄR MEESTEL JA NAISTEL EUROOPA LIIDUS AASTATEL 2006 - 2010

(Allikas: Eurostat, juuni 2011)

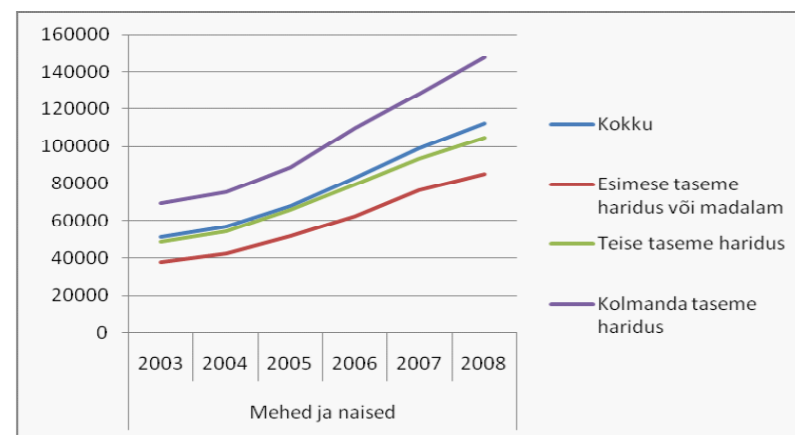
Joonis 9 TÖÖEALISE ELANIKKONNA (25-64 AASTAT) OSALEMINE ELUKESTVAS ÕPPES 2005 JA 2010

(Allikas: Eurostat, juuni 2010)

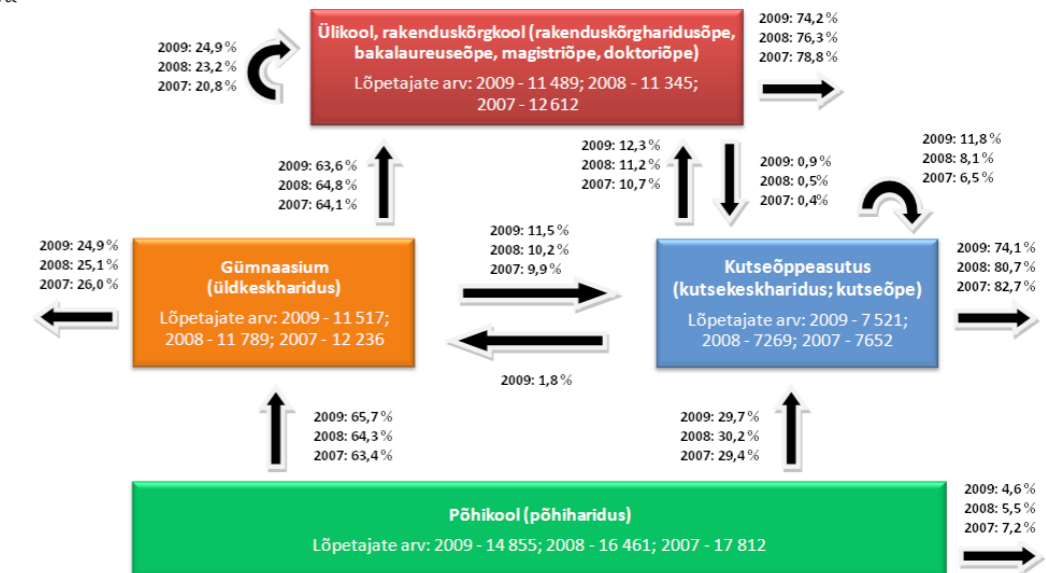
Joonis 8 HARIDUS JA PALGATASE EESTIS AASTATEL 2003 - 2008

(Allikas: Loogma, 2011)

Joonis 10 LÕPETAJAD NING JÄRGMISEL HARIDUSTASEMEL JÄTKAJATE MÄÄR 2007/08 - 2009/10 ÕA.

(Allikas: F.HIS)

Eesti tuleviku heaks

Euroopa Liit
Euroopa Sotsiaalfond